

BÜLCÉS SZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

SERDÜLŐKORU TANULÓK ÉRTÉKORIENTÁCIÓJA

Készítette: Ormándi János

Témavezető: Dr Duró Lajos
tanszékvezető
egyetemi docens

S Z E G E D

1983

T a r t a l o m

I. BEVEZETÉS	1.
II. A TÉMA KUTATÁSÁNAK SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEI	7.
1. Az értékorientációk funkciója és kialakulása	7.
2. Az értékorientáció és személyiségfejlődés	10.
3. A közösségi és személyközi kapcsolatok	11.
III. A VIZSGÁLAT FELADATAI ÉS MÓDSZEREI	23.
IV. SERDÜLŐKORU TANULÓK ÉRTÉKORIENTÁCIÓINAK PSZICHOLÓGIAI JELLEMZŐI	29.
1. A családi szocializáció hatása a tanulók értékorientá- ciójának fejlődésére	29.
2. A tanulók értékválasztásának irányai	41.
3. A személyközi kapcsolatok értékorientációs tényezői	61.
V. ÖSSZEGEZÉS	80.
VI. MELLÉKLETEK	87.
VI. IRODALOM	102.

I. BEVEZETÉS

A nevelési és oktatási rendszer korszerűsítését a szocialista társadalmi viszonyokban kibontakozó változásokkal összefüggésben kell szemlélőnünk. A társadalmi-gazdasági folyamatok és az oktatási rendszer összefüggéseiben kiemelkedően fontosak a társadalmi szerkezetekben kibontakozó változások, a demográfiai és települési viszonyok módosulása, az ifjúság szocializációjában megjelenő új vonások.

Ifjúságunk helyzete ebben a folyamatban fokozott figyelmet érdemel. Köztudott, hogy tanulóifjúságunk egy részének értéktudata, erkölcsi- és politikai beállítódása nem megfelelő. A gondok és problémák a gazdasági, társadalmi és tudati folyamatokban, változásokban keresendők. A megoldás össztársadalmi feladat, amelyben a közoktatási rendszernek fokozott, de nem kizárólagos szerepe van. A családnak és az iskolának a tanulók szocializációjában - a társadalom értékeinek elsajátításában, megőrzésében, hagyományozásában és megújításában - determináló szerepe van. Nevelési törekvéseinkben szem előtt kell tartanunk, hogy az ifjúság értékkorientációjának fejlesztését csakis egységes szemlélet és követelményrendszer érvényesítésével tudjuk hatékonyan megvalósítani, mind az iskolai, mind az iskolán kívüli környezetben.

Az iskola értékorientáló funkciójának fontosságát az MSZMP KB 1982. április 7-i állásfoglalása is hangsúlyozza:

"Az iskolarendszer..., növekvő szerepet töltsön be az ifjúság szocialista nevelésében, értékorientációjának és magatartásának formálásában. Ennek érdekében meg kell újítani a nevelőmunka módszereit és stílusát, változtatni kell az iskola élet- és munkarendjét, kiemelt figyelmet fordítva a sokoldalú közösségi tevékenységre". Társadalmi igényként fogalmazódott meg a szocialista értékek és normák hatékonyabbá tétele a munkában, a személyközi kapcsolatokban, a mindennapi életformákban.

Az elmúlt évtized tapasztalatai bebizonyították, hogy a tudat nem alakul át "automatikusan", hanem ehhez az értékrendszerek célirányos tudatosítása szükséges. Serdülőkorban az értékekkel történő azonosulás ereje egyre növekszik, hiszen a tanulók ebben a korban igen érzékenyek és fogékonyak a tanulásra, a munkára, és a közösség hatásainak befogadására. A nevelőiskola koncepciójából szükségszerűen következik, hogy a társadalmi értékeket minél tökéletesebben kell átadni a fiataloknak. Ez azonban csak céltudatos, tervszerű nevelőmunka útján lehetséges. Daróczy (1980) megfogalmazása szerint: "A nevelési folyamat lényege - tágabb értelemben - a társadalmi viszonyok és a bennük rejlő értékek elsajátítása a tanulók által, valamint felkészítésük e viszonyok és értékek továbbfejlesztésére". Mindig az adott tanulóközösség (osztály, iskola) neveltségi színvonalából indulunk ki, s azt igyekszünk minél magasabb szintre emelni. A nevelési folyamat az értékek kialakításának és fejlesztésének egész rendszerét hordozza magában: "Az iskolának olyan közösségi és magatartási értékekre kell nevelnie, mint: a szocialista humanizmus, a segítőkészség, mások megbe-

csülése, másokért érzett és vállalt felelősség, a közös tevékenységre és együttműködésre való képesség és készség: a társas kapcsolatok, a kiegyensúlyozott családi élet megteremtésének belső szükséglete: a közösség érdekeinek érvényesítése és demokratikus gyakorlása". (Javaslat a közoktatás távlati fejlesztésére, 1981). Az utóbbi években megjelent új iskolai dokumentumok - nevelési és oktatási tervek - a szocialista nevelőiskola alakulását, fejlődését szorgalmazzák.

A társadalom értékrendszere rendkívül összetett és differenciált, éppen ezért az általános iskolának számolnia kell az értékorientációs folyamat ellentmondásos jellegével. A valós, igaz értékek mellett léteznek a személyiség fejlődésére negatívan ható "nem értékek" is. Riesz (1983) serdülőkorú tanulókon végzett kutatásaiban konkrétan rámutat azokra a társadalmi szférákra, ahol problémák és ellentmondások tapasztalhatók: "Serdülőkorban..., a nem elegendő szociális tapasztalat és orientáltság hiányában az alapvető társadalmi értékek szférájában is - ideologikus, tanulás, munka, műveltség, közösségi viszonylatok -, mutatkoznak problémák". Ezért az összetársadalmi nevelés alapvető feladata, hogy az embereket megtanítsa az igaz és hamis értékek közötti különbségtételre. Ebben a folyamatban az értékrendszer szabályozó szerepének összhangban kell lennie a társadalmi haladás mozgásirányával. Az értékorientáció mintegy integrációs központként segíti a pszichikus strukturát érték-választásaiban.

Napjaink egyik lényeges és fontos kérdése a hátrányos helyzet megszüntetése, csökkentése. A tanyán élő emberek problémái, a tanyai tanulók sajátos helyzete fokozott mértékben foglalkoztatják közvéleményünket. A tanyán élő emberek száma még mindig több, mint ötszázezer. Mindenféle vita és vizsgálódás azt bizonyítja, hogy a tanyai emberek élete, köznevelődési, gazdasági és társadalmi helyzete a szocializmus kialakulásával együtt alakul, változik. Az iskolarendszer - mint a társadalom szerves része - a személyközi kapcsolatok és értékrendszerek alakulásával követi nyomon ezt a változást.

Napjainkban bizonyos tanyatípusok tartós életképességet mutatnak, sőt a szocializmus viszonyai közé illeszkedve fejlődésre is képesek. A tanyavilág nemcsak történelmi örökség, hanem a szocialista viszonyaink között is nagyfontosságú társadalompolitikai és gazdaságpolitikai kérdés. Olyan kérdés, amely megoldásra ösztönöz, ugyanis: "Nem engedhetjük meg, hogy a munkások és parasztok gyermekei - akik között ugyanolyan számban vannak szellemi munkára megfelelő képességekkel rendelkező fiatalok, mint az értelmiségiek között - rosszabb tanulási feltételeik miatt ne képességeiknek, tehetségüknek megfelelő szinten tanuljanak". (MSZMP KB 1972-es Oktatáspolitikai határozata). A tanyai tanulók ugyanolyan adottságokkal születnek, mint a falusi és városi gyermekek, viszont a környezeti tényezők sok esetben kedvezőtlenül hatnak fejlődésükre. Éppen ezért megkülönböztetett figyelmet érdemelnek, hogy társaikkal azonos feltételekkel indulhassanak életcéljaik valóra váltásában, s az újért küzdő, szocializmust építő közösségi emberek legyenek.

Az értékorientációval kapcsolatos pszichológiai kutatások nem egységesek, igen szerteágazóak és sokféle részletproblémára összpontosulnak. Témaválasztásunk elméleti alapjainak felvázolásában elsősorban a pedagógiai-pszichológiai szakirodalomra támaszkodunk, de kitekintünk más irányokba is.

Témánk szakirodalmi előzményei nyomonkövethetők a nevelépszichológiai (Radnai 1959: Marsányi 1968, 1972: Mérei 1976: Kiss 1978: Mohás 1978), a pszichológiai (Gáspárné Zauer 1965, 1967, 1968, 1978: Murányi 1974: Duró 1982), a szociálpszichológiai /Mérei, 1971: Pataki és Hunyadi 1972: Pataki 1975, 1978: Hankiss és László 1976: Váriné Szilágyi, 1978), és a pedagógiai pszichológiai kutatásokban (Jadov 1969, 1976, 1981: Kolominszkij 1976).

Meggyőzően bizonyítja tanulmányaiban Lénárd (1979, 1981), hogy a pszichológia eddig feltárt és ellenőrzött eredményei nagymértékben elősegithetik a tanulói személyiség értékorientációs rendszereinek fejlesztését, a nevelőmunka hatékonyságát.

Az eddigi kutatási tapasztalatok szerint a serdülőkoruak még csak a "felszínen jelentkező emberi tulajdonságokat észlelik", éppen ezért "fontos feladat lenne olyan pedagógiai pszichológiai eljárások kimunkálása, amely meggyorsítja a lényeges jegyek kiemelés alapján történő értékitélet fejlődését a szociális kapcsolatok alakulásában" (Salamon 1978).

Disszertációnkban pedagógiai pszichológiai aspektusból kiindulva - empirikus oldalról - több éves tapasztalati anyagra támaszkodva tárjuk fel a serdülőkoru tanyai tanulók érték-

orientációjának alakulását, változását és sajátosságait. Szeretnénk hozzájárulni ezzel a közoktatási rendszerünk tartalmi pedagógiai pszichológiai megújulásához, a tanulói személyiség értékrendszereinek megszilárdításához, s egyben személyiség-fejlesztésükhöz. Mindezek fontosságát Köpeczi Béla is hangsúlyozza: "A tartalmi pedagógiai fejlesztés nemcsak a műveltség-tartalom, a tanítás-tanulás módszereinek korszerűsítését jelenti, hanem feltételezi az egész iskolai nevelés, az iskola belső világának, tevékenység- és kapcsolatrendszerének folyamatos megújítását is". (Javaslat a közoktatás fejlesztésére, 1983).

A fejlett szocialista társadalom építésének időszakában össztársadalmi érdekké vált a tanulói ifjúság értékorientációjának fejlesztése, hiszen társadalmi céljainkkal, szocialista értékeinkkel való cselekvő azonosulás csak tervszerű, céltudatos nevelőmunka révén lehetséges.

II. A TÉMA KUTATÁSÁNAK SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEI

1/ Az értékkorientációk funkciója és kialakulása

Az értékkorientációk alapvető funkciója a magatartás szabályozása, amely meghatározott társadalmi feltételek között megy végbe. Mindennek a feltétele az, hogy a tanulók már rendelkezzenek értéktapasztalatokkal és értékmin-tákkal. Ebből eredően fogalmazódik meg szocialista nevelé-sünk kettős célja:

a/ A pozitív értékek felismerése, elsajátítása, az értékekkel való azonosulás. Nevelési feladat pedig: az em-nek megfelelő értékvezérelte cselekvés képességének a kia-lakítása.

b/ Elősegíteni olyan értékkorientációk kialakulását, amelyek a szocializmus értékrendjével egybeesnek, kollek-tív keretek között zajlanak és ebben az egyén megtalálja helyét és szerepét.

Az értékkorientációk kialakulása

Az ember születésekor már "készen talál" egy kiala-kult értékrendet, ezt meg kell ismernie, hogy beilleszke-dessen a társadalom értékrendszerébe. Ez a szocializáció folyamatában történik, mikro- és makro környezeti tényezők által determinálva, de mindenkor az egyén pszichikus sajá-tosságaival összhangban.

A veleszületett működések fontos vonások kialakítói, de lehetnek spontánok és általános biológiai jellegűek (tes-ti erő, egészség, stb).

Az elsajátítás folyamatában a normáknak nagy szerepük van, mivel értékeket fejeznek ki: "Az értékekben van tehát bizonyos parancs, követelmény-jelleg: a norma voltaképpen az eszméből és az emberi igényből sugárzó követelmény, amely az érték megvalósítására ösztönöz, s erre irányuló cselekvéseinket szabályozza" (Tugarinov, 1965). Ezekhez az értékekhez az ember belsőleg viszonyul, s így válnak a normák külső készte-tésből cselekvésre indító belső motivummá.

Az ember a körülötte lévő környezetéből meríti a magatartási mintákat, cselekvési módokat. Az utánzás, az azonosulás és az értéktudatosult cselekvés mechanizmusa alkotja ezt a pszichológiai folyamatot. Az utánzás csak külsődleges megnyilvánulást jelent, míg az identifikáció már túllép ezen s magában foglalja a belső érzelmi azonosulást is. Az értékcselkvést már meggyőződésből fakadó értéktudat vezérli. A személyiség kialakulását ebben a pszichológiai folyamatban az értékek határozzák meg. A világ tárgyi oldala érték, de értéket képvisel az ember a maga megnyilvánulásaival és cselekedeteivel is. Murányi (1974) szerint: a "marxizmus számára értékjellegű minden olyan emberi törekvés, amely a társadalom haladását, az egész emberi nem gazdagodását szolgálja anyagi, vagy eszmei síkon". Az értékekkel való azonosulást már egészen kisgyermekkortól kezdődően a tevékenységi szférában, az emocionális, kognitív és konatív tényezők összhatásában kell a személyiségnél kialakítani. Az értékekkel való azonosulás ereje serdülőkorban megnö. felnőtt korban viszont az azonosított értéktartalom be-

épülése lassubbá válik, mivel erre a korra már szilárd értékrendszerek alakultak ki.

Problémák akkor adódnak, ha a választott értékek társadalmilag és egyénileg irracionálisak, tévesek. Ezért nem lehet kérdés, hogy az értékrendszerek szabályozó funkciója összhangban van-e a társadalmi haladás mozgásirányával, vagy esetleg vele ellentétes irányban működik?

Az értékorientációk segítik az embert értékválasztásaiban. Értékválasztása során tulajdonképpen preferál, előnyben részesít egy értéket más értékkel szemben s egyben értékel is: "Értékelés nélkül nincs érték, érték nélkül nincs értékelés, ezek egyszerre jöttek a világra és mindig korrelációk" (Heller, 1970).

A különböző társadalmi csoportok tagjaik számára más és más irányban fejleszthetik ki az értékek és normák iránti fogékonyságot, másként hierarchizálják és hangsúlyozzák őket: "Minél inkább több funkciója egy csoport, annál több viselkedés szférában támaszt tagjaival szemben normatív követelményeket és vizont. A vázolt helyzet azonban egyuttal azt is jelenti, hogy az egyén - csoportjai között közlekedvén - kölcsönösen átviszi az egymástól elütő csoporthelyzetekben kidolgozott érték- és normaértelmezési- és alkalmazási tapasztalatait" (Pataki, 1982). Minél több tevékenységi szférára terjed ki az érték- és normatív szabályozás igénye és törekvése, annál fejlettebb az adott csoport. A fejlett értéktudattal és normatív meggyőződéssel rendelkező személynek a norma- és értékismerettől el kell jutnia a tudatos, cselekvő alkalmazásig.

2/ Az értékorientáció és személyiségfejlődés

Az érték egyszerűen szólva azt jelenti, hogy egy dolog, vagy jelenség milyen szerepet játszik életünkben. A dolgoknak, jelenségeknek értéket tulajdonítunk. Nemcsak az egyén, de az osztályok, a társadalom is kialakítja értékrendjét. Az érték objektív alapja, hogy az egyén, az osztály, a társadalom életében az egyes jelenségek milyen szerepet töltenek be, objektíve milyen értéket sajátíthatók el: "Az emberi érték objektív meghatározója a gyakorlat. Az érték maga mindig objektív" (Kallós, Nagy, 1979).

Az értéktudat azt fejezi ki, hogy szubjektíve mit tartunk értékesnek, hogy tudatosan mire törekszünk. A valóságos érték-magatartás és értéktudat között gyakori az ellentmondás.

Az értéktörekvések kialakulásában a makro- és mikro társadalmi viszonyok mellett nagy szerepet játszik az egyén szocializációjának folyamata. Az értékválasztásban jelentős szerepe van a körülmények által sugallt értékmintáknak, normáknak. Az azonosulás a tudatos tevékenység előfeltételét képezi. Az emberi együttélés szabályozottsága a társadalom és kisebb közösségeken belüli kooperáció, mind érték kategóriák közvetítésével valósul meg. Sem az egyes ember cselekvéseinek minősítése, sem a közösségi együttműködés normáinak kialakulása nem képzelhető el az érték kategóriákhoz való igazodás nélkül (Murányi, 1974). A közösségi mechanizmusok mögött meghatározott értéknorma, értékrendszer húzódik.

A tanuló tevékenységrendszere alapján sajátítja el az ismereteket, cselekvésformákat, szubjektiválja a társadalmi tapasztalatokat, bennük az értékeket és a szocialista kapcsolatokat. A követelmények, szokások talaján alakulnak ki véleményei, értékítéletei s ennek eredményeképpen meggyőződései. E meggyőződések tartalma kezdetben a szükségyszerűség, később az érdek, majd az egyre magasabb rendű értékek választása, elsajátítása, végül a mindennapi viselkedést, magatartást szabályozó értékrendszer kialakulása. A személyiség fejlődését meghatározó értékrendszer kialakulásában döntőek az értékorientációk. Marxista értelemben az értékorientációk olyan sajátos attitűdnyalábok (kognitív alrendszerek), amelyek az egyén sajátos értékelő viszonyát fejezik ki környezetének tárgyaihoz, személyeihez, objektívációihoz, s amelynek kognitív, emocionális és magatartási komponensei vannak (Daráczai, 1979).

3/ A közösségi és személyközi kapcsolatok

A közösségi és személyközi kapcsolatok kutatásainak áttekintésére csak a teljesség igénye nélkül vállalkozhatunk a téma hazai és nemzetközi irodalmának terjedelmes, szerteágazó volta miatt.

Az iskolai közösség a tanulókkal szemben támasztott követelményeivel, tevékenység és viszonyrendszerével megminta a "szocialista módon élni, dolgozni és tanulni" modelljét. Ehhez azonban meghatározott értékelési rendszer, egységes tanulói közvélemény és felelősség szükséges.

Az osztályközösség szervezését következetes tevékenységek segítségével kell biztosítani: "Az osztályközösség fejlesztésének az alapja: az iskolaközösségben uralkodó atmoszféra, hagyomány, magatartási norma és tevékenységi rendszer" (Petrikás, 1968).

A közösség önálló egészként, tevékenyen ható tényezőként vesz részt a társadalom formálásában. Makarenkó a következőképpen fogalmazta meg ezt a gondolatot: "A tanuló kollektíva a társadalom szerves sejtje, mint összekötő a társadalom és a tanuló személyisége között, a közösségi mezőn keresztül alakítja azokat a hatásokat, amelyek állandóan áramlanak környezetének különböző szféráiból" (Makarenkó, 1964).

A tanulócsoporthoz mai iskoláinkban két típusa létezik: az osztály és az ennél kisebb csoport. Az iskola belső szerkezete is átalakulóban van. "A tudás fejlődéséhez, fejlesztéséhez azonban az osztálykeret nem a legmegfelelőbb közösség. Az iskola belső szerkezetének fejlődése várhatóan lehetővé, sőt szükségessé teszi majd a többféle tanulócsoporthoz, a mikrocsoport, a kiscsoport és a nagycsoport működtetését" (Nagy, 1979). Az iskola irányító közössége ezeknek a cselekvőcsoportoknak az átgondolt megszervezésével, tevékenységük összehangolásával teheti a legtöbbet.

A közösség elemi szerkezeti feltétele, hogy tagjai között személyes kapcsolat legyen. Az osztály tagjai közötti érintkezés sajátos kapcsolatrendszert és meghatározott személyközi viszonyrendszert eredményez.

Az iskolai osztályok differenciáltságának elemzésekor megkülönböztethetjük az ugynevezett formális ("eleve előírt") és az informális ("spontán") strukturát. Az osztályközösségekben kialakuló kölcsönös függés, ellenőrzés és felelősség viszonyai alkotják a hivatalos (formális) strukturát, mely egyben az osztályközösség szervezeti strukturája is. A szervezeti struktúra kereteiben létrejövő személyes kapcsolatok hálózata jelenti a nem hivatalos (informális) strukturát: "Ezek a spontán társulások baráti szálakon át egybekapcsolódnak, hálózatot alkotnak, amely megkettőzi a feladatokkal és státushe-lyekkel meghatározott intézményes rendszert" (Mérei, 1971). Közösségszervezés és -fejlesztés érdekében, a két struktúra közötti megfelelés az osztályközösség fejlettségének, szerve-zettségének egyik mutatója. Kolominszkij (1976) szerint: "mi-nél magasabb színvonalu a közösség fejlettsége, annál inkább megfelel a személyes kapcsolatok strukturája a közösség szer-vezeti strukturájának".

A formális szerkezet többnyire "törvényesített" érték-hordozókat, az informális szerkezet pedig ugynevezett "spon-tán" érték-hordozókat foglal magában, amelyek együtt alakítják a tanulók magatartását és értékrendszerét. A spontán értékhor-dozók alapját képező kapcsolathálózat sok esetben rejtve marad.

A rokon- és ellenszenvi kapcsolatok kialakulását befo-lyásolják a kulturális tapasztalatok, norma- és értékrendsze-rek, amelyeket a szervezet tagjai külső környezetükből hoznak magukkal, de ugyanakkor ők maguk is hoznak létre értékeket (célok, hagyományok, stb).

A személyközi kapcsolatok milyensége az osztályközösség pszichikus közérzetének függvénye. A ma iskolája még mindig távol áll attól, hogy a tanuló és pedagógus életének optimális közege legyen. Ennek a megoldatlan problémának egyik oka a pedagógiai közösségek strukturájában keresendő (Geréb, 1970). Olyan szociális közegre van szükség tanuló és pedagógus számára egyaránt, amelyben a tanuló és pedagógus is jól érzi magát, s amelynek életében, munkájában szívesen vesz részt. A különböző közösségekben más-más helyet foglal el a tanuló, ezért feltétlenül ismernünk kell azokat a társadalmi követelményeket, amelyek között a személyiség formálása, fejlesztése történik. Minden társadalom embereszményének megfelelően neveli kora ifjúságát, amelyben egy jövőbeli embertípus jellegzetes jegyei összegeződnek. A marxizmus embereszménye a mindenoldaluan és harmonikusan fejlett ember: "A sokoldalú és harmonikus fejlettség a kommunista társadalom személyiség-típusának általános jellemzője", s ezzel szemben "a sokágúság egyénenként változó individualitást jelent" (Mihály, 1974). A marxizmus embereszményében kifejeződik az egyén és társadalom egységének az elve. Ágoston (1973) koncepciójából a sokoldaluan képzett, harmonikusan fejlett kommunista ember eszményét kell szem előtt tartanunk. A közösségkutatás társadalmunk lényei összefüggéseiből kiindulva nagy múltra tekint vissza. A polgári szociálpszichológusok az iskolai osztályt csak "kísérleti terepként" használják. Nálunk a közösség szociálpszichológiai vizsgálata a tartalmi összefüggések feltárására irányul.

Az 1960-as években fellendült pedagógiai pszichológia kutatások jelentős fordulatot hoztak a személyiségközösség dialektikus kölcsönhatás értelmezésében. A tanulónak a személyes viszonylatok rendszerében elfoglalt helyzete lényeges személyiségformáló tényezőt képvisel (Micheller, 1973).

A kutatások szociálpszichológiai módszerrel kiegészülve a személyes viszonyrendszerek "objektív" méréses vizsgálatára irányultak. Ez a törekvés mind elméleti, mind módszertani szempontból jelentős állomás volt a fejlődésnek. Kisérleti tényanyagot biztosított, másrészt előrevetítette a szociálpszichológiai kutatások jelentőségét, létjogosultságát.

Mindezekben a kutatásokban az iskolának kiemelt szerepe van, hiszen egész tevékenységével, önálló, aktív, kezdeményező, alkotó személyiségeket kell nevelnie.

Az ifjúság szocialista nevelésének első komoly tapasztalatai Makarenkótól (1955) származnak. A nevelési folyamat megszervezésének módszertanát, az elsődleges közösség fő jellemzőit, a közösség fejlesztésének szakaszait Makarenkó nemcsak leírta, hanem a gyakorlati pedagógiai tevékenysége során ki is próbálta. A nevelő és növendék viszonyát aktív tevékenység alapján képzei el. Elveinek lényege ma is érvényes, irányadó.

A közösséget tartja I. Sz. Kon (1969) is - Makarenkó nyomán - a személyiség legfontosabb nevelő erejének: "A személyiség csak annyira lehet pszichológiailag szabad, amennyire személyes motivumainak és értékkorientációinak strukturája megegyezik a társadalmi szükségletek strukturájával", vagyis, ha ő akarja azt, amire a társadalomnak szüksége van. I. Sz.

Kon (1969) fontosnak tartja a társadalmi kiscsoportok inter-szonális kapcsolatait: "A csoport szerkezete a tagjai között létesült viszonyok jellege az egyén számára az egész társadalom modelljéül szolgál. Az egyén, ha jól és szabadnak érzi magát elsődleges csoportjaiban, rendszerint társadalmi környezetére is átviszi ezeket az érzelmeit is (I. m.)

Az ember a társadalmi relációkhoz való alkalmazkodás révén válik közösségi lénnyé. Heller Ágnes (1970) a közösséget olyan szervezett és strukturált csoportnak nevezi, amelynek viszonylag homogén értékrendje van, s amelyhez az egyén szükségképpen tartozik.

A gyermeknek a közösségben elfoglalt pozíciója, azoktól a kapcsolatoktól függ, amelyek a gyermekeket egyesítik, illetve a különböző érintkezési formáktól: "Az interperszonális viszonyulások a közösségi tevékenység, sajátos közösségi atmoszféra, pszichikai erőter kialakulásához vezetnek" (Kura-Kin - Novikova, 1972). Sajátos voltuknál fogva - mint biológiai, pszichológiai és szociális lények - különbözőfóleképpen illeszkednek be ugyanazon közösség viszonyulásrendszerébe. A beilleszkedés bonyolult kölcsönhatások függvénye és eredménye. A szociometria módszer gyakorlati alkalmazásával szinte párhuzamosan tisztázódtak a módszer elvi kérdései is.

Mórei Ferenc (1971) a közösség szociometria értelmezésére vonatkozó elvi kérdéseket és számtalan kísérlet gyakorlati tapasztalatait összegezi. Többféle mutatót is ír le az intézményes közösség és a "rejtett hálózat" viszonyának értelmezésére.

A Morenő-féle szociometriai módszer bírálatára vonatkozóan mindenekelőtt Duró (1966) megállapításait kívánjuk idézni. A szerző kifejti, hogy a szociogram csak felveti, de nem oldja meg a problémákat. Tanulságos a rokon- és ellen-szenv kapcsolatok vizsgálata - írja, de a gazdasági, társadalmi viszonyoktól elszakítva nem kapunk reális képet. "Az emberi viszonyok" szociometrikus felfogása viszont teljesen mellőzi a társadalom konkrét anyagi-termelési viszonyainak figyelembe vételét. Ebből következően "a társadalmi cselekvést, illetve magatartást elsődlegesen érzelmi kapcsolatokkal magyarázza". (I. m.)

A Pataki Ferenc (1980) által szerkesztett kötet a csoportlélektan legfontosabb kérdéseit elemzi. A tanulmányok több oldalról közelítik meg a kiscsoport lényegét, jellemző vonásait. A szerző áttekinti a kiscsoport-kutatások történetét és világosan bizonyítja a tételt, mely szerint a szocializmusban is szükség van marxista igényű csoportkutatásokra.

A tanulók értékorientációinak körvonalazására vállalkozott Gáspárné Zauner Éva (1965, 1969) a mondásválasztás technikáját alkalmazva. A tanár nem egyes személyiségekkel, hanem közösségekkel dolgozik, ezért nagyon fontos, hogy ismerje az osztály irányultságát, beállítottságát, érdeklődési körét. A mondás-teszt erre igen alkalmasnak bizonyult. Az egyéni választások összegezéséből, az együtt dolgozó közösség problémái rajzolódnak meg: "A mondások értékeket hordoznak, tehát a mondásválasztás feldolgozása nem más, mint a vizsgált személyek

értékrendszerének elemzése, személyiségén keresztül történő értelmezése". (I. m.)

A közösségi nevelés vizsgálatában jelentős változást jelent az interdiszciplináris kutatások megjelenése. Az interdiszciplináris kutatások egy része nevelésfilozófiai kérdéskört ülel fel (Mihály 1974, Nagy 1972, Szarka 1972), többsége a nevelésszociológia körébe tartozik. Ez utóbbiak igyekeznek feltárni a fizikai dolgozók gyermekei társadalmi-családi helyzetének és tanulmányi eredményének összefüggéseit, az iskola és a társadalmi mobilitás kapcsolatát (Ferge 1979, Kozma 1975, Gazsó-Pataki-Várhegyi 1971). Az interdiszciplináris kutatások jelentős hányada a szociálpszichológia egyik nagy ágához, a csoportkutatáshoz kapcsolódik, bár némileg egyoldalúan, ugyanis ebből inkább csak a csoportok szociometriai szerkezetére vonatkozó ismereteket és módszereket hasznosítja. Az empirikus kutatások (pl: szociológiai, szociálpszichológiai, demográfiai,... stb) adhatnak pontos eligazítást a nevelési folyamat társadalmi-pszichológiai feltételeire nézve, s ezek közbeiktatásával állapíthatja meg a nevelés eredményességét.

A közösségi nevelés témakörében is nélkülözhetetlenek az empirikus vizsgálatok. Segítségükkel eredményesebben kutatathatjuk az állandóan változó, fejlődő társadalmi környezetet, pontosabban felmérhetjük a közösség fejlettségi állapotát, jobban megismerhetjük a közösség és az egyén egymásra hatásának, rejtettebb, finomabb mechanizmusait.

Szebenyi Péterné (1976) hangsúlyozza, hogy a pozitív erkölcsi értékrendszer célirányos tudatosításával nagyobb érvényt lehet szerezni a társadalmi követelményeknek és megfelelő mértékben közelíthetjük az egyéni és társadalmi elvárásokat. Ezt a folyamatot az erkölcsi tudat rendszeres, még a serdülőkorban elkezdett formálása jelentősen gyorsíthatja. Hunyady Györgyné (1977) a közösség szerkezete és a tanulók kollektivitása közti összefüggést az attitűd dinamikai törvények alapján vizsgálta. A kutatás feltárja a tanulók közösségi beállítódásának alakulását az általános iskolában és felderíti, hogyan függ ez a beállítódás a közösségek szerkezetétől, jellemzőitől.

Az attitűdkutatások megindulásával kezdetét vette az osztálytörténetek dinamikájának behatóbb szociálpszichológiai elemzése. Az attitűdök a szerzők szerint: "Olyan komplex viszonyulások, amelyekben bonyolultan szövődnek össze a viszonyulás tárgyára vonatkozó értéktételek, érzelmi reagálások és viselkedési minták" (Secord - Backman 1972).

A Halász-Hunyady-Marton (1979) által szerkesztett könyv foglalkozik az attitűd pszichológiai kutatásának kérdéseivel: az attitűd jelenség és fogalom történeti áttekintésével, az attitűd és kognitív kapcsolatok, az attitűd és viselkedés összefüggéseivel. Az attitűdnérés az útja annak, hogy az empirikus társadalmi kutatás hozzá férkőzzék az értékelő viszonyulásokban rejlő egyéni és társadalmi értékekhez. Az értékelő állásfoglalás és az ebben kifejezésre jutó értékek ismerete a

társadalmi valóság megismerésének és tudatos alakításának egyik alapvető tényezője. Ezzel összefüggésben fontosnak tartjuk azt, hogy: "Az értékorientáció értékattitűdük meghatározott rendszere. Az attitűd mindig konkrét egyedi dolgok, tárgyak, cselekvések, magatartásmódok iránti reagálási készséget jelent" (Secord-Backman 1972).

Az iskolán belül egy-egy osztályközösség hatása a közösség tagjaira rendkívül nagy. Különösen az osztályközösségen belül alakult csoportok szerepe jelentős. Kozma Tamás (1975) szerint a csoporttagok között folyamatos interakció zajlik. A csoporttagok kölcsönös egymásra hatása igen összetett, gyakran ellentmondásos folyamatként valósul meg.

II

Az ember életének egyik legfontosabb szakasza a serdülőkor, ugyanis ebben az életkorban zajlik le a pszichikus viselkedésszabályozás gyökeres átépülése, amelynek középpontjában az értékorientációk állnak.

Az egyén értékorientációit csak úgy képes fenntartani, ha támaszkodhat a vonatkoztatási csoportokra és közösségekre, barátokra, referenciaszemélyekre, informális csoportosulásokra, szűkebb, illetve tágabb közvéleményre. Serdülőkorban megnő az egykori társak csoportjának orientáló szerepe, ezzel párhuzamosan erősödik a generációs elkötelezettség, a nemzedéki "mi tudat". Az értékorientáció kizárólag a szubjektum tudatos aktivitása, értékmegvalósító tapasztalata és élményei révén alakulhat ki, fejlődhet.

Az interiorizált értékek az egyén értékválasztásának megfelelően szabályozzák, vezérlik a viselkedést. Serdülőkorban az egyéni azonosságtudat, az önképzetek, az önminősítés mind magasabb szinten szerveződik tovább.

A társadalom értékrendszerének beépülése egyre mélyebb lesz, egyre erősebben töltődik fel érzelmi és értékelő mozzanatokkal. A problémák és veszélyek akkor jelentkeznek, amikor a központi szocialista értékek hiányoznak a személyiségből és az egyébként periférikusabb, kevésbé jelentős értékek kerülnek a helyükre. Ebben a folyamatban a családnak, iskolának, kortárs csoportnak és vonatkoztatási csoportoknak determináló szerepük van.

Pataki megfogalmazása szerint: "Nevelésben a nem kívánt értékek hiánya csak akkor ítélhető eredménynek, ha helyükben kiépülnek a pozitív szocialista értékek" (1982).

Serdülőkorban elvben feltétlenül az iskola tekintendő az elsőrendű értékssocializációs közegnek, jóllehet gyakorlati hatását tekintve az koránt sincs így. Éppen ezért a család, a mozgalom, az informális alakzatok, kortárs csoportok hatását és tevékenységi szféráját is figyelembe kell venni.

A szocialista iskola, az iskolai közösség a maga tevékenységrendszerével - elméletileg - a legfontosabb értéksszármasztató és megszilárdító tényező, ámbar a gyakorlatban korántsem működik mindig kielégítően.

Szocialista nevelésünknek napjainkban méginkább "valóság-orientációjúnak", életközelibbnek kell lennie, ugyanis a társadalom értékrendszerének beépülése így a legeredményesebb.

Az ifjúság eszmei- világnézeti, politikai és emberi-
erkölcsi arculatát ugyanazok az objektív társadalmi folya-
matok határozzák meg, mint amelyek a felnőtt társadalomra
is hatnak, de más módon, sok esetben egyértelműbben, máskor
ellentmondásosabban.

Disszertációnkban az objektív társadalmi folyamatokban
megnyilvánuló értékorientációs tényezőket kutatjuk, a szemé-
lyiségfejlesztés lehetőségeivel összhangban tanyai környezet-
ben élő serdülőkorú tanulónál.

III. A VIZSGÁLAT FELADATAI ÉS MÓDSZEREI

A nevelési rendszereket történelmileg létrejött értékkorientációk kifejezésének foghatjuk fel. Az egyén értéktudatosult magatartása azoktól az értékektől függ, amelyekre a nevelés orientálódott, amelyeket kisgyermekkorától kezdődően elsajátított a társadalmi kapcsolatokhoz való alkalmazkodása során. Serdülőkorban az értékkrendszerek beépülése, fejlődése össz-személyiségi változásokat eredményez.

A személyiség strukturája, az értékkorientációk és a gazdasági-társadalmi helyzet között számos érintkezési pontot találunk, amelyekkel disszertációnkban kiemelten foglalkozunk.

1. Kutatási feladatok

- A. A családi szocializáció hatásának feltárása a serdülőkorú tanulók értékkorientációjának fejlődésére.
- B. A tanulók értékválasztási irányainak bemutatása.
- C. A személyközi kapcsolatok és az értékkorientációs tényezők kölcsönhatásának tanulmányozása. Ennek érdekében elemezzük az értékkorientáció és a közösség fejlődése közötti összefüggés pszichológiai jellemzőit.

2. Munkahipotézisek

- A tanyai család sajátos értékkulturával rendelkezik, s ez meghatározó jelentőségű gyermekeik fejlődésében.

- A serdülőkorú tanulók értékválasztásának meghatározói a világnézeti, az erkölcsi, az intellektuális és vérmérsékleti értékesoportba tartozó tulajdonságok.
- A tanulók értékorientációs fejlődését jelentősen befolyásolja az osztályközösség szerkezete és a személyközi kapcsolatok.

3. Vizsgálati módszerek

Serdülőkorban lévő tanulókkal végzett vizsgálataink során a következő módszerekkel dolgoztuk fel empirikus anyagunkat.

A kutatás menete

A/ Szakirodalmi tájékozódás

A témával kapcsolatos legfontosabb magyar nyelven megjelent irodalom áttekintése, elemzése, feldolgozása. A felhasznált irodalom és nevelési tapasztalataink alapján megfogalmaztuk kutatásunk hipotéziseit, megterveztük a vizsgálat menetét, az anyag feldolgozását.

B/ A módszerek empirikus próbája

Szakirodalmi tájékozódásunk után a hipotézisek igazolására módszereket választottunk. A módszerek kipróbálását az Izsáki Kislő Általános Iskolában és Kiskunfélegyházán a Tanyai Kollégiumban egy-egy 7. és 8. osztályban végeztük el kisszámú mintán.

Ezen feltárt eredményeink alapján módosítottuk, korrigáltuk az eredeti vizsgálati módszereinket.

C/ Konkrét vizsgálati módszerek

a/ Értékorientációs attitűdskála (1. sz. Melléklet)

A tulajdonságok összeállításánál felhasználtuk: "Feladatlapok a nevelési eredményvizsgálatokhoz" című munkát (Szvéték, 1975).

Száz emberi tulajdonságot soroltunk fel, amelyeket a tanulók rangsoroltak többfokozatu értékskálán. A tulajdonságokat a következő kategóriákba soroltuk: biológiai alkat, vérmérséklet, megismerő folyamatok, érzelmek, cselekvés, világnézet, erkölcsiség, komplex irányulás. Valamennyi kategória tartalmaz értékjelző és "nem érték" tulajdonságokat, amelyekből a tanulók a kialakult értékrendjüknek megfelelően választanak.

b/ Értékskála (2. sz. Melléklet)

Az értékskála készítésénél Hunyadyné (1977) könyvének a közösségi beállítódás strukturális meghatározóival foglalkozó fejezetét használtuk fel. Az értékskála az osztályközösségek strukturájának és a tanulók önértékelésének feltárását szolgálta. Mindegyik tanuló megkapta a csoport névsorát és a neveket ellátta rangszámokkal, az egyes társak iránti szimpátiaérzésének megfelelően. Az osztály minden tanulója valamennyi társát besorolta a skála valamelyik fokozatába. Mindegyik vizsgált személy önismerete, önértékelése alapján megjelölte, hogy saját magát melyik "csoportba" sorolta. A nevek mellett feltün-

tették az illető tanuló két legjobb és két legrosszabb tulajdonságát is. Így megtudtuk, hogy melyek azok a tulajdonságok, amelyek pozitív és melyek azok, amelyek negatív megítélést vonzanak az osztályban.

A rangszámokkal való összevetés lehetővé teszi annak megállapítását, hogy mely kategóriák szerepelnek nagyobb súlyal az egymásra vonatkoztatott pozitív értékitéletek kialakításában.

c/ Kérdőív (3. 4. sz. Melléklet)

A kérdőív kérdései a családi életelőzmények feltárására, s a szülők foglalkozására, a tanulók közösségi magatartására, közösségi megbízatására, közösségi tevékenységére, baráti kapcsolataira, a családdhoz, az iskolához és tanulótársaihoz való viszonyukra vonatkoztak.

d/ Szociometria

A Moreno-féle szociometria felvételt készítettük el, ahol a tanulók három rokonszenvi kérdésre válaszoltak megkötések nélkül.

d/ Mondásválasztás (5. sz. Melléklet)

A tanulói magatartás szociabilitásának és aktivitásának feltárására a Gáspárné által kidolgozott (1965, 1967, 1968, 1978) kétszer 120 mondásból álló sorozatát adaptáltuk 13-14 éves életkorú gyermekekre.

A közmondásokat, szállóigéket és irodalmi idézeteket konkrétabbá tettük annak érdekében, hogy a tanulók könnyebben megértsék a mondások tartalmát. A mondásanyagot 9 tartalmi kate-

góriába soroltuk be, amelyben mindegyik értékkör 4 mondást tartalmazott.

f/ Önjellemzés, osztálytársak jellemzése (6. sz. Melléklet)

A feladatlap összeállításához Harsányi (1971) ajánlásait vettük figyelembe. A feladatlapon a tanulók először tetszés szerint, majd megkötés alapján választottak osztálytársaik közül jellemzésre, ezután önmagukat jellemezték szüleik, tanáraik, osztálytársaik véleményeinek tükrében és végül arról írtak, hogyan látják önmagukat.

g/ Tanári segítséggel végzett vizsgálatok

Vizsgálatunk egész időtartama alatt állandó kapcsolatot tartottunk a mintákban tanító pedagógusokkal és osztályfőnökökkel, akiktől nagyon sok segítséget kaptunk vizsgálati módszereink empirikus felvételéhez, az osztályközösségek és gyermekek egyéni sajátosságainak alaposabb megismeréséhez.

Beszélgetés az osztályban tanító pedagógusokkal

- a tanulók közösségben végzett tevékenységéről, közösségi értékorientációjáról.
- az osztályközösség személyközi kapcsolatainak alakulásáról,
- a tanulói személyiségek és közösségek fejlődéséről.

h/ Dokumentumok elemzése

Az osztályközösségek strukturáinak mélyebb megismerését segítette a központi dokumentumok elemzése:

- az Általános iskolai nevelés és oktatás terve (Szebenyi, 1978).
- Általános pedagógiai utmutató az általános iskolai nevelés és oktatás tervének bevezetéséhez (Zrinszky-Ballér, 1977).

Az osztályfőnöki feljegyzések, személyiséglapok értékelése, osztálynaplók, ellenőrzőkönyvek és füzetek tanulmányozása.

1/ A vizsgált minta általános jellemzése

Magyarország legnagyobb tanyavilágával Bács-Kiskun megye rendelkezik, lakosságának egynegyede tanyán él. A kiskunfélegyházi járás külterülete a legrégibb, "legősibb" tanyavilághoz tartozik. Mintaválasztásunk ezt a körzetet foglalja magában a reá jellemző ellentmondásokkal és változásokkal. A gyermekek gondolkodása, felfogása hűen tükrözi környezetük értékrendjét és személyközi kapcsolataik sajátosságait.

Az első vizsgálatot 1980. tavaszán, a másodikat 1981. februárjában végeztük a kiskunfélegyházi járás három külterületi általános iskolájában - a Nagyszőlő uti Külső Általános Iskolában, a Haleszi Általános Iskolában, az Izsáki Külső Általános Iskolában -, továbbá Kiskunfélegyházán a Tanyai Kollégiumban, ahová 12-14 tanyai körzetből kerültek be a tanulók 5. osztályos korukban.

A vizsgálatot 153 hetedik és nyolcadik osztályos tanulóval végeztük el, akik közül 73 a leánytanuló és 80 a fiutanuló.

IV. SERDÜLŐKORU TANULÓK ÉRTÉKORIENTÁCIÓINAK PSZICHOLÓGIAI JEL- LENZÉSE

1/ A családi szocializáció hatása a tanulók értékorientá- ciójának fejlődésére

Empirikus anyagunkban 50 családdal készítettünk kérdőíves adatfelvételt mindkét szülővel és az egyik gyermekkel. Ezt mélyinterjuval egészítettük ki, amely a család történetének a lehetőségekhez képest a legné-lyebb rétegeit igyekezett feltárni. A mintába olyan két, vagy többgyermekes teljes családok kerültek, ahol az e-
gyik gyermek 12-14 éves volt.

Az elmúlt 30 év társadalmi változását, fejlődését a tanyavilág is követte. Ez a változás azonban itt las-
sabban ment végbe és meggy végbe még napjainkban is,
mint városban és falun. A társadalom értékközvetítő hatá-
sait megszűri, elnyeli és csak annyit enged át, amennyi
a tanyai életformát gyökeresen nem módosítja.

A szülők ifjúsága az 50-es évek közepére esik. Az
akkori kedvezőtlen agrárpolitika őket többszörösen suj-
totta. Szakmát tanulni nem volt módjuk, többségük már
az általános iskola alsóbb osztályaiból kimaradt. A 60-
as évek végére a termelőszövetkezetek megerősödtek és
nagyon sokan visszatértek az iparból a mezőgazdaságba.
Ma ők alkotják a szakképzetlen mezőgazdasági dolgozók,
a "gyalogmunkások" derékhadát.

Napjainkban a tanyavilág, az emberek nagyrésznének a szülőföldet, a hazát jelenti, hiszen itt született, itt élte le életét anélkül, hogy az ország távolabbi tájaira valaha is eljutott volna. Emellett munkahely, termelőhely és otthon is egyuttal számukra. Életük elválaszthatatlan a földtől, a tájtól, ahol nap mint nap élnek és dolgoznak. Nagyfoku természet- és munkaszeretetük mindezekből táplálkozik, amelyet gyermekeikre is hagyományoznak. A tanyavilágban a szabadságot szeretik, azt a lehetőséget, amelyet önmaguknak teremtettek, azokkal a korlátokkal, amit önmaguknak szabnak.

Személyközi kapcsolataikra az egymás iránti nagymérvű érzékenység a jellemző. Adott tájkörzetben az egész határ ismeretségben, rokoni, baráti, esetleg haragos viszonyban él, soha nem közömbösek egymás iránt. A nagyvárosi életre jellemző elidegenedés itt nem található meg. Az egyéni és közösségi sorvállalás együtt érvényesül. A segítőkészség és a kapzsiság éppugy megtalálható, mint a szeretet és a gyűlölet. A tanyai emberek egymás között rendkívül nyitottak, őszinték, viszont távolabbi vidékről érkező "idegen" emberrel szemben zárkózottak, s nehezen oldódnak fel a beszélgetésben.

A tanyai család összetartozása még ma is példamutató. Őrzik azt a családmintát, amelyben az apának a családfői funkció tekintélyt és hatalmat biztosít. A családfő erkölcsileg és anyagilag is összetartja a családot, ha kell, meggyőzéssel, de sok esetben kényszerrel. Az anya szeretetének családépítő ereje óriási jelentőségű. Az idős nagyszülők ápolása, gondozása

és a gyermekek nevelése többnyire az ő feladatuk. A tanyai nagycsaládon belül mindenkinek megvan a pontos helye, egzisztenciája, tudja hogy mit várhat, kire számíthat céljainak elérésében.

Mindegyik családban, mély megingathatatlan atyai meggyőződés az, hogy a gyerek nem nőhet fel "verés" nélkül. A nevelés tekintélyelvű, de gyakorlatára nézve kettős. A szófogadás, engedelmesség, szülőtisztelet kérdésében ellentmondást nem tűrő szigor, minden másban teljes szabadlábba engedés a jellemző. A verés és a szigor a serdülőkor előtti időszakra esik, utána viszont a szülők nem tudják, milyen nevelési módszert alkalmazzanak. Tanácstalanok, ugyanis "egy tizenéves gyereket illetlenség ütni". Addig, míg a gyermekek önálló keresettel nem rendelkeznek, nincs beleszólásuk a család életébe, utána viszont a szülők nem szólnak bele az ő dolgaikba. A szülők elfogadják, hogy a gyermekeiknek "kivülről" hozott szokásaik legyenek, annak ellenére, hogy ők nem akarnak benne osztozni.

A gyermekek családon belüli pozíciói életkorukkal arányosan nőnek. Mindezt indokolja a szülőknél nagyobb iskolai, műveltségbeli tudásuk. A szülők gyermekeikkel szemben nem elfogultak, sőt hajlamosabbak alacsonyabbra értékelni őket, főleg képességeik terén. Alulértékelő magatartásukkal csökkenti a gyermekek amúgy sem nagy önbizalmát.

A családtagok egymás iránti érdeklődése az aktuális, napi eseményeken kívül nemigen terjed ki másra és a szó legtöbbször az anyagiak körül forog. A személyiség mélyebb ré-

tegei rejtve maradnak egymás előtt, de legalábbis verbálisan nem fogalmazódnak meg. Egymás tulajdonságait inkább, de képességeiket, hajlamaikat, vágyaikat, terveiket sem ismerik. A férfiak hagyományosan, gyermekeik pedig ujkeletű szokásként "szófukarok". Az anyák a legbeszédesebbek, de ők is csupán gyermekeiknek mondják el gondjaikat azért, hogy kiadják magukból az időszakonként felhalmozódó keserűséget.

A férfiak estőnként a társaság kedvéért "kocsmáznak". Ezekben a családokban közös rém az alkohol. A legkisebb szerepátlépés sem marad észrevétlen, családi háborút kirobbantó viták forrása lehet belőle. Mindezek ellenére a családok összetartó ereje nagy, a családtagok között szoros az érzelmi kötődés. Szülők és gyermekeik egyaránt nagyra értékelik a családi összetartozást. A meglátogatott családokban mindenütt utalt valami apró jel arra, hogy büszkék egymásra.

Nagyon fontosnak tartják, hogy gyermekeiknek határozott céljai legyenek, de hogy mik abba nem szólnak bele. Az eltökéltséget, határozottságot, akaratot mindenképpen beléjük akarják nevelni, s elvárják tőlük, hogy amibe belefogtak, azt véghez is vigyék.

A szülők értéktudatában a tanulásnak, művelődésnek alacsony a helyértéke, még akkor is, ha fontosnak tartják. Lelkük mélyén a munkát előbbre helyezik a tanulásnál. A művelődést a családok nagyrésztében a szórakozással azonosítják, ami csak a kötelességek elvégzése után jöhet. A szülőknek az otthonon kívül szabadidős programjuk ugyyszólván nincs. A tanyai

paraszság többsége színházban soha nem volt, az ipari dolgozók egynegyede járt színházban. Legkifejezettebben a televíziót helyezik előtérbe. Szabadidős szokásaik csaknem kimerülnek a tv-nézésben. A gyerekek is szinte rabjai. Naponta több órát töltenek a készülék előtt, főleg hétvégenként és esténként, tekintet nélkül arra, hogy milyen műsort közvetítenek. A gyermekek szívesen járnak moziba. A háztartásbeli nők legnagyobb része kézimunkázik, s ezt leánygyermekük is megtanulják. A fiuk inkább édesapjuk mellett segítkeznek a "férfiasabb" munkákban, és szívesen barkácsolnak.

A népdalok nyelve még napjainkban is összeköt 3, sőt 4 generációt. A szülők saját szórakozásukra csak tradicionális népzene hallgatnak. Amikor a család összejön, rendszerint népdalokat is énekelnek. Minden más zene idegen számukra. A megvizsgált populációban senki sem szereti a komolyzenét, a jazzt.

Rendkívüli érzékenységet mutatnak az öltözködés iránt. Gyermekek ilyen irányú törekvéseit lelkesen támogatják. A jólét egyik elérhető szimbóluma számukra a ruha. Családi összejövetelekkor, rokonokhoz, ismerősökhöz való látogatáskor és templomba járáskor mindig ünnepi ruhába öltöznek.

Kitüntetett szerepe van az étkezésnek. Ez adja meg a "szegények vagyunk, de jól élünk" elégedettségét. A tanyai embereknek saját munkatevékenységükből eredően a leginségesebb időkben is volt minimális élelmiszerük.

Az édesanyák nagyrésze háztartási munkát végez. Itt a ház és a tanya környéke tiszta, rendben van, viszont ahol az édesanya nem háztartásbeli, a tanya és környéke is elhanyagolt.

A fentiekben leírtakból következik, hogy a szülők értékorientációja tárgyközpontu, azaz idejük és energiájuk nagy része az otthonteremtésre és az alapvető használati tárgyak megszerzésére irányul.

A vallásnak elsősorban hagyományőrző és ünnepi hangulat-teremtő funkciója van számukra. A parasztságnak soha sem a tételes vallást, mint inkább az áhitatot jelenti a templom. Nem zárkóznak be a családi körbe, hanem kitérnek a nagyobb közösség felé: be-járnak a faluba, a tanyaközpontba. Képesek ellentétes dolgok összegyeztetésére: "a vallás nem ellentétes a tudománnyal, mert végső soron mindkettő az ember javát szolgálja". S nem értik, miért kellene megtagadni az egyházat, annak, aki párttag, hisz mindegyik egy "tömegszervezet". Mindegyiknek "becsületos" emberekre van szüksége - vallják. Ezt a nézetet nem a párttagok, hanem a párton kívüliek, illetve a vallásos emberek vallják.

A kérdőív kérdéseiből választ kaptunk a szülői foglalkozások megoszlására. Ezt összehasonlítottuk gyermekeik tervezett és tényleges életpályára kerülésének mutatóival. A mintánkban résztvevő valamennyi tanulót megkérdeztük milyen életpályára szeretne menni, majd a 8. osztály elvégzése után

nyomon követtük, hogy ténylegesen milyen pályára, vagy milyen iskolába kerültek. Így adatokat kaptunk arra vonatkozóan, hogy a serdülőkorú tanulók pályorientációi mennyiben esnek egybe a szülők foglalkozásával, illetve saját korábbi pályaelképzeléseikkel.

A szülők foglalkozására földhöz, a tájhoz, az otthonhoz közelálló pályák dominanciája a jellemző. A férfiak 42,94 %-a, a nők 19,80 %-a dolgozik mezőgazdasági pályán /mezőőr, gyalogmunkás, favágó, állatgondozó, traktoros, stb/. Mintánk adatait, az utóbbi évek szociológiai felméréseihez hasonlítva megállapíthatjuk, hogy csökkent az iparban foglalkoztatottak száma (férfi: 16,66 %, nő: 9,60 %), viszont jelentősen emelkedett az egyéni gazdálkodók száma (15,88 %), amely összefüggésben van a kormány társadalompolitikai határozataival. Ezek a határozatok nem hagyták érintetlenül a tanyavilág értékrendszerét sem.

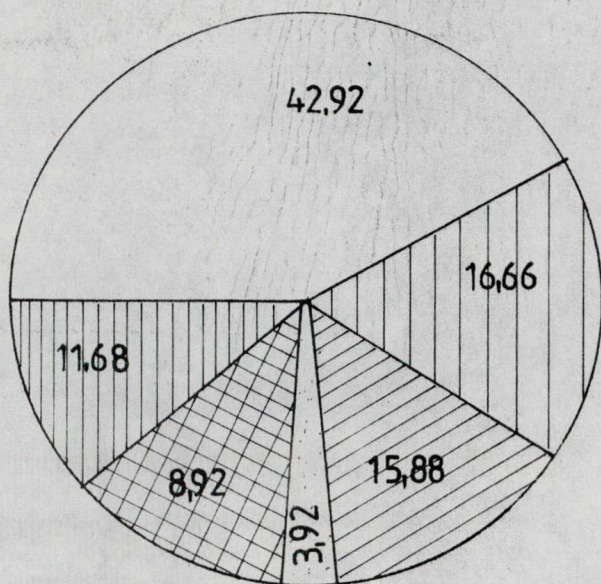
A tanulók által tervezett élethivatást és a tényleges pályára kerülést a 2. a., b. számú ábra mutatja.

A tanulók által tervezett foglalkozások megoszlásában az értelmiségi pályát választók száma a legmagasabb (fiuk: 40,29, lányok: 48,92) mindkét nem esetében. A mezőgazdasági és az egyéni gazdálkodó életpályát a szülőkhöz képest már jóval kevesebben tervezik, a lányok közül a háztartásvezetőt pedig senki nem választotta (2. a. sz. ábra). Összességében megállapítható, hogy a szülők és gyermekeik tervezett foglalkozási megoszlásában nagy az eltérés. Ennek okát a választott életpályáról alkotott értékelő vélemények különbözőségében látjuk.

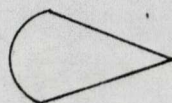
A szülők foglalkozásának megoszlása/ %-ban /

1.sz. ábra

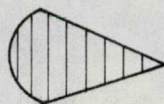
FÉRFIAK :

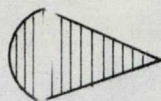
JELÖLÉSEK:

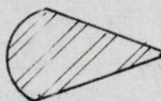
mezőgazdasági dolgozó

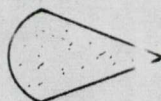
ipari dolgozó

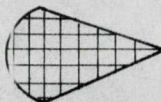
egyéni gazdálkodó

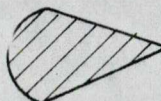
háztartásbeli

értelmiségi

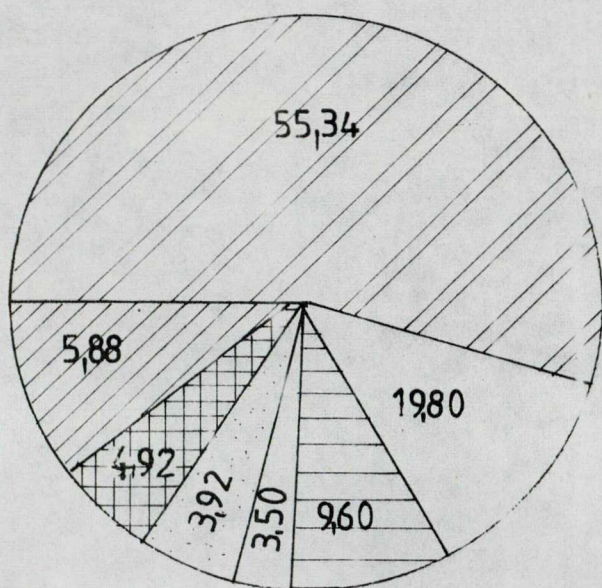

alkalmazott

egyéb

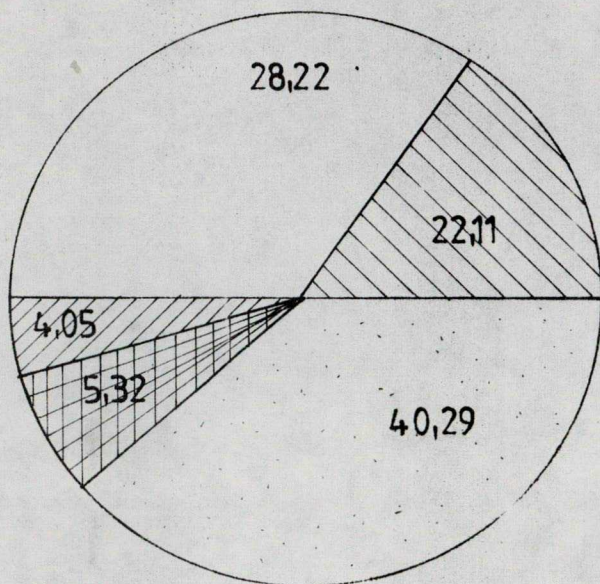
NŐK:

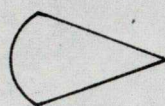
Tervezett életpálya

2/a sz. ábra

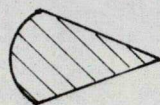
FIÚK:

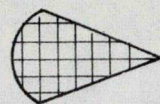
JELÖLÉSEK:

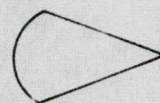
mezőgazdasági dolgozó

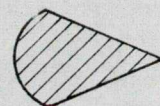
ipari dolgozó

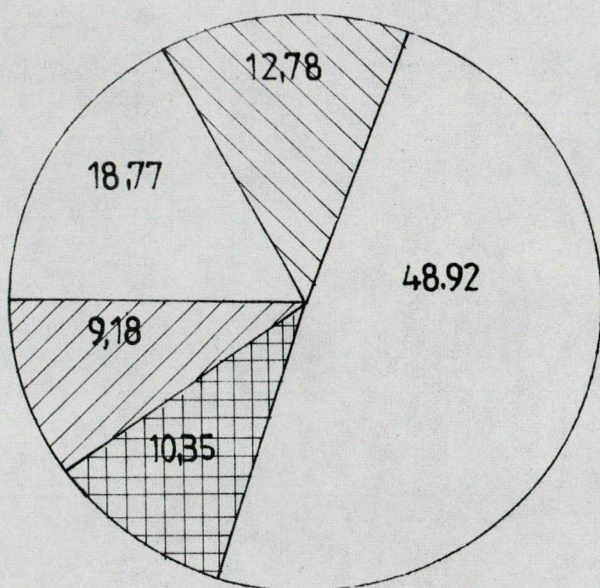
értelmiségi

alkalmazott

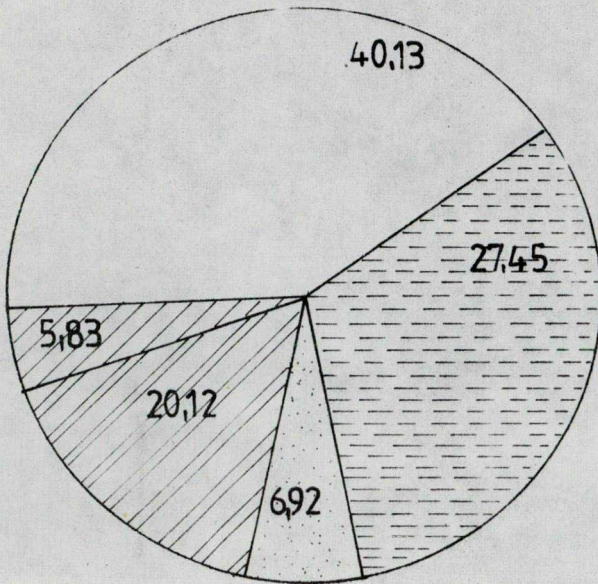
egyéb

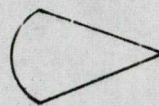
Tényleges pályára kerülés

2/b sz. ábra

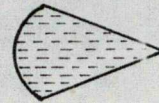
FIÚK:

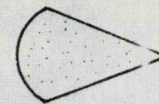
JELÖLÉSK:

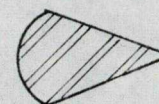
szakmunkásképző

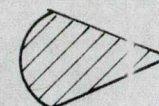
szakközépiskola

gimnázium

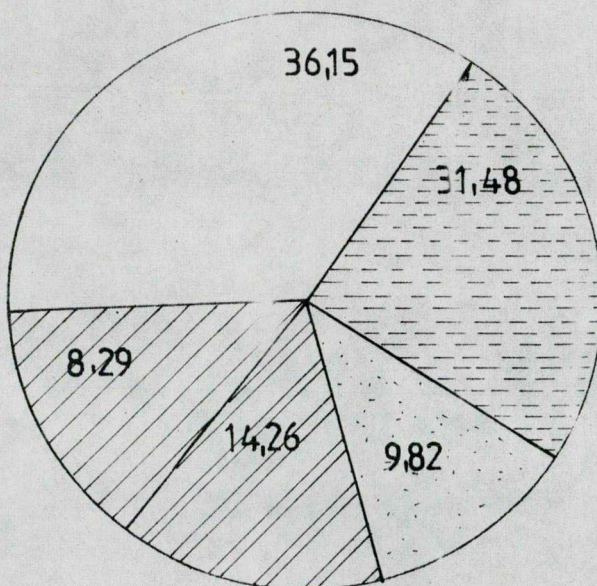

nem tanul tovább

egyéb

LÁNYOK:

A tényleges életpályára kerülés (2/b grafikon) adatai alapján megállapítható, hogy a tanulók legnagyobb része szakmunkásképzőbe (fiuk: 40,13, lányok: 36,15 %-a) és szakközépiskolába (fiuk: 27,45, lányok: 31,48 %-a) nyert felvételt. Az elképzelések és vágyak a leendő életpályáról csak kevés tanulónál estek egybe a tényleges iskolaválasztással. A legnagyobb eltérés a tervezett értelmiségi és a valóságban a gimnáziumba kerülők számaránya között jelentkezett. Ez a tendencia mind a szülőknél, mind a gyermekeknél az értelmiségi pálya túlzott preferenciájával magyarázható.

Meglepően nagy azoknak a száma, akik nem tanultak tovább (a fiuk 20,12 %-a, a lányok 14,26 %a). Valamennyi tanulót levélben megkérdeztünk, hogy miért nem tanult tovább? A jellemző válaszok közül idézünk néhányat: "Ugy éreztem nem tudok megbirkózni a 2 éves szakmunkásképzővel" (8)⁺. "segítek édesapámnak az állatokat őrizni és gondozni" (27). "A kertészetben helyezkedtem el 3500 Ft-os fizetésért" /64/. "Gyenge tanulmányi eredményem miatt nem vettek fel gimnáziumba" (112).

A szülői lebeszélés, a rossz családi körülmények, gyenge tanulmányi eredmény, önbizalom hiánya és a jól megfizetett segédmunka az, ami miatt a 8. osztályt befejezett tanulók nem akarnak, vagy nem tudnak tovább tanulni.

A serdülőkorú tanulók határozott vágyakkal, elképzelésekkel rendelkeznek a jónak, tartalmasnak tartott életéről. Valamennyien kertés, családi házban képzelik el életüket. A ta-

+ Zárójelben a tanulók kódszámát jelezzük.

nulók 85 %-a falun és tanyán, s csak 15 %-uk szeretne városba kerülni.

Megállapíthatjuk, hogy a tervezett orientáció és a tényleges pályaválasztás közötti nagy eltérés a szülők és gyermekek pályaelképzeléseinek különbözőségéből, s a tanulók hiányos pályaismereteiből adódik.

A szülők gyermekeikbe "belesulykolják", hogy csak az van, amiért megdolgoztak. Értéktudatukban a munka fogalma csak a fizikai munkát jelenti. Az értelmiségi pálya vonzereje nagy, amint az a grafikonból kiderült, de a bizonyos megélhetést számukra egy jó szakma biztosítja. A szülők tudatosan nem szólnak bele a pályaválasztásba, mégis: az az indíttatás, amit a szülői ház ad, túlnyomórészt behatárolja a tanulók lehetőségeit.

A tervezett életpályára kerülés sikeres pályorientációs választás kezdetét jelzi. A választott életpályán való helytállás és örömteli munka az értékorientációk rendszerének egyik legmagasabb szintjét képezi. Jadov megfogalmazása szerint: "A személyiség szociális magatartásának legfelsőbb szintjét a meghatározott életcélokra és e célok elérésének eszközeire irányuló értékorientációk rendszere alkotja" (1981). Ezeket a célokat és eszközöket a személyiség általános létfeltételei determinálják.

A serdülőkorú tanulók értékválasztási iránya a személyiség egész erkölcsi-politikai arculatát meghatározza, ezért dol-

gozatunk további menetében a mondásválasztás és az értékorientációs attitűdskála módszerének segítségével vizsgáljuk a tanulók értékválasztási irányait.

2/ A tanulók értékválasztásának irányai

Témánk egyik alapkérdése a serdülőkoru tanulók értékválasztási irányainak megismerésére irányul. A tanulók abban az életkorban vannak, amikor fokozódik az értékek iránti érzékenységük, az önálló értékítélet alkotására való törekvésük és az értékelő magatartás kritikus jellegének felerősödése. Értékorientációs irányultságukat alapvetően két egymással szorosan összefüggő tényező határozza meg: a társadalmi értékrendszer elsajátítása és a társadalmi relációkhoz való alkalmazkodást biztosító szocializáció folyamata (Kelemen, 1981).

Serdülőkoru tanulóknál értéktapasztalat híján az értékválasztás sok esetben nincs összhangban a szocialista társadalom értékpreferenciáival.

E probléma vizsgálatának közvetlen szakirodalmi előzményeit Gáspárné Zauner (1965, 1967, 1968, 1978) mondásválasztás módszerének kidolgozásával és alkalmazásával alapozta meg.

A vizsgálati módszert adaptáltuk mintánkra (5. sz. Melléklet), így lehetővé vált a tanulók értékválasztásának többoldalu vizsgálata, diagnosztikai feltárása. A mondásválasztás keretein belül vizsgáltuk a 7-8. osztályos tanulók közösségi magatartásának két igen fontos tényezőjét, a szociabilitást és az aktivitást.

A mondásválasztás értékválasztást is jelent, mivel a mondások értékeket tartalmaznak. Elővizsgálataink során derült ki, hogy a tanulók több mondás tartalmát nem értették meg, így ezek helyére új, konkrétabb tartalmu, közérthetőbb mondásokat választottunk. Az új, módosított feladatlapot viszont már igen nagy kedvvel töltötték ki probandusaink.

Gáspárné Zauner a mondásanyagot 9 kategóriába sorolta: A: család, B: szerelem, E: munka, küzdés, F: tudás, tudomány, G: becsület, őszinteség, H: önértékelés, I: életértékek. Az A-B-C-D kategóriák a személyközi értékrelációkat, az E és az F az emberi tevékenységre utaló értékek, míg a G-H-I az éltre vonatkoztatott értékeket tartalmazza. A szerző a kategóriarendszereket nem tekinti lezártak, több mondás besorolható különböző, más kategóriákba is.

Vizsgálatunkban kategóriánként a mondások száma négy, így vizsgálati anyagunk 36 mondást tartalmaz. Ebből a mondásanyagból választottak a tanulók 5 olyan mondást, amelyik tetszett és 5 olyan mondást, amelyik nem tetszett nekik, majd röviden indokolták választásukat.

Vizsgálati anyagunk metodikai alapjait Duró (1982) dolgozta ki.

Az 1. számú táblázat a teljes mintánk összesített adatait tartalmazza.

A választások eloszlása mondásköröként

1. sz. táblázat

Mondáskörök	A	B	C	D	E	F	G	H	I	Ösz- sze- sen %
Egyetértés	18,2	3,6	12,3	11,0	16,0	10,7	14,8	5,3	8,1	100
Elutasítás	13,0	14,2	8,9	9,3	11,6	10,0	12,5	12,8	7,7	100
Különbség	5,2	9,4	3,4	1,7	4,4	0,7	2,3	7,5	0,4	-

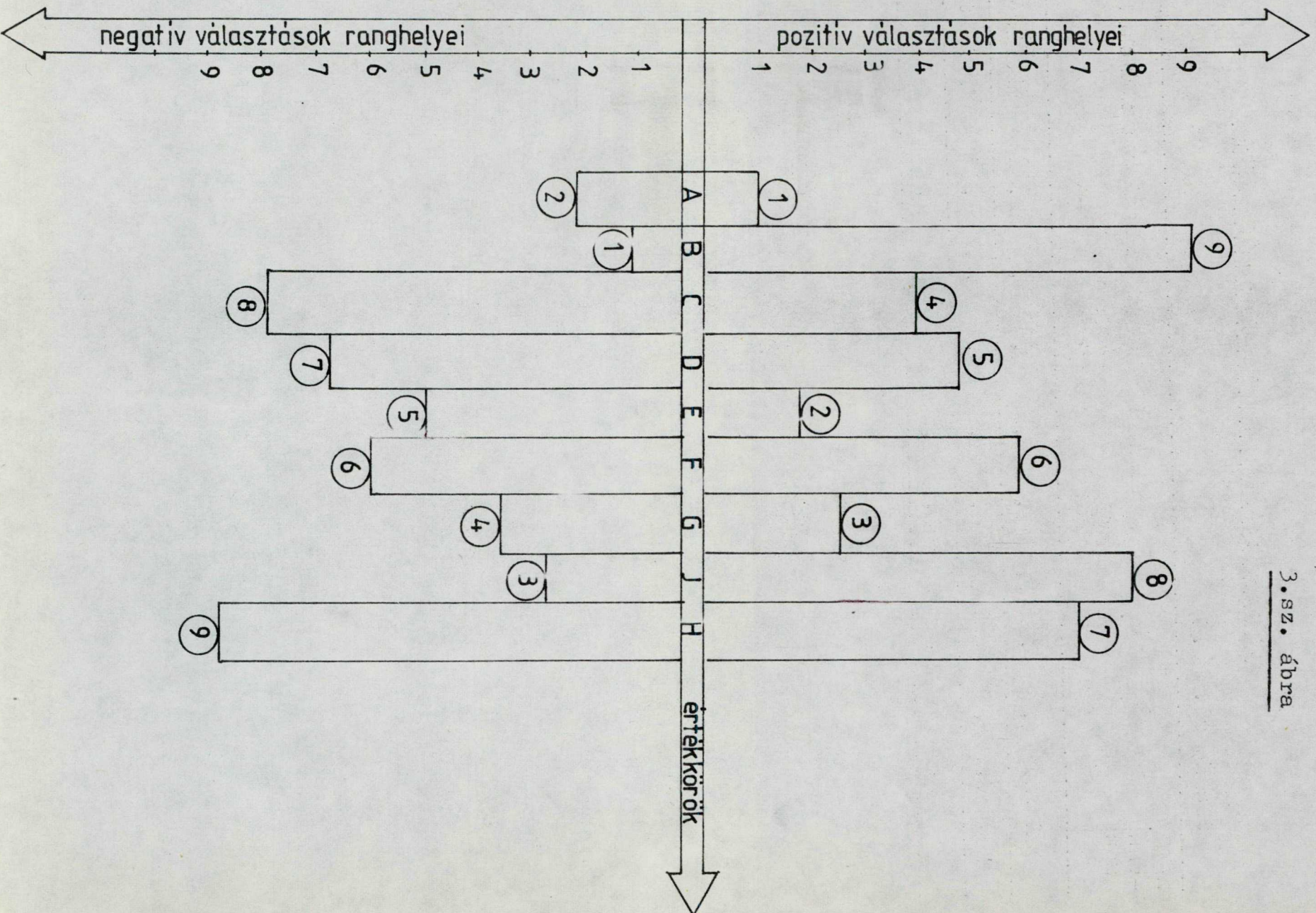
A mondás értéktartalmával való egyetértés gyakorisági mutatója az A (család, nevelés), az E (munka, küzdés) és a G (becsület, őszinteség) kategóriákban a legmagasabb.

Mintánkban az A-E-G kategóriák több érintkezési ponton kapcsolódnak egymáshoz, ugyanis a tanyai család kohéziós, összetartó ereje rendkívül nagy, gyermekeikbe "belenevelik" a munka szeretetét, s tárgyi értéként csak azt kapják meg, amiért megdolgoztak. Az igazságérzet erős a tanulóknban, véleményüket adott szituációban még akkor is elmondják, ha abból konfliktusaik származnak.

A barátság (C) és a közösség (D) mutatója kedvező, amely az iskolán belüli pozitív személyközi kapcsolatokra vezethető vissza. A tanulás, tudás (F) értékkör csak a 6. helyre kerül. Ezen hatékonyabb pedagógiai munkával mindenképpen javítani kell. Az önértékelésülmél (H) az egyetértés és elutasítás közötti különbség 7,5 %, ami önértékelési problémákra utal. A szerelem, nemek közötti viszony /B/ 9. a rangsori helyen áll, és ez azt jelzi, hogy a tanulóknban igen nagy a gátoltság ebben az értékkörben.

Az értékörök választásának ranghelyei

3.sz. ábra

Az értékkörök negatív választásában a szerelem, nemek közötti viszony (B: 14,2 %), a család (A: 13,0 %), az önértékelés (H: 12,8 %) áll az élen. Negyedik a becsület, őszinteség (G: 12,5 %), ötödik a munka (E: 11,6 %), hatodik a tanulás, tudomány (F: 10,0 %), hetedik a közösség (D: 9,3 %), nyolcadik a barátság (C: 8,9 %) és kilencedik az életértékek (I: 7,7 %).

Mondásválasztási anyagunkban az egyetértés és elutasítás aránya között legnagyobb a különbség a szerelem (B: 9,4 %), az önértékelés (H: 7,5 %) kategóriákban, a legkisebb pedig a tanulás (F: 0,7 %), életértékek (I: 0,4) és a közösség (D: 1,7) értékkörében. A választások eloszlása közepes szintű a barátság (C: 3,4) és a becsület (G: 2,3) kategóriákban.

A mondások között szerepelnek negatív értékitételeket tartalmazó mondások, melyek elutasítása pozitív állásfoglalásnak minősül. Ilyen pl: a becsületesség kategóriában: "Mond meg az igazat és betörök a fejed". A tanulók 86,7 %-a elutasította ezt a közmondást.

A gyermekek egy részénél kísérték negatív identifikációt tapasztaltunk. Erre a problémára Váriné Szilágyi kutatásaiban szintén utal: "a negatív identifikáció változatos formában beépül az értékorientációk alakulásának folyamatába" (1978).

A mondásokban kifejtett szociabilitás és aktivitás szintjeinek feltárásához szükségünk volt a fentiekben vázolt vizsgálati adatok értelmezésére, a feltárt gyakorisági mutatókra, ugyanis ezek az adatok képezik további vizsgálataink alapját.

Az iskolai és osztályközösség fejlettségét nagymértékben befolyásolja tagjainak szociabilitási szintje, tehát az osztályközösség tagjai mennyire képesek egymással együttműködni. Az együttműködésre utaló mondásokat (4. sz. ábra) mind a 7. (65,0 %), mind a 8. osztályban (73,6 %) igen magas arányban választották. A tartózkodó magatartásra utaló mondásokat 7. osztályban a tanulók 67,6 %-a, míg 8. osztályban 79,7 %-a utasítja el.

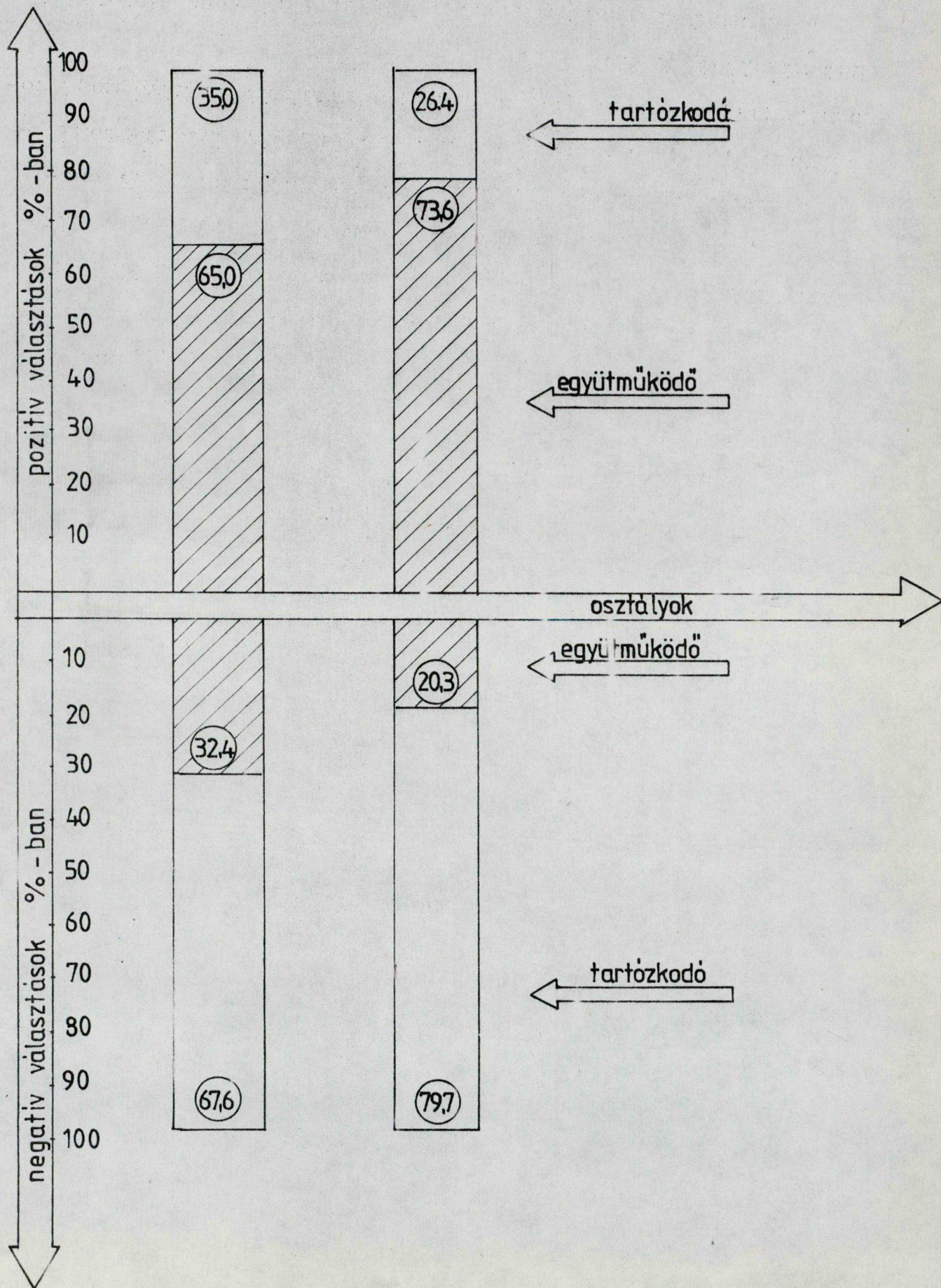
A 7. és 8. osztályos tanulók mondásválasztási adatainak elemzéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az együttműködés mértéke évfolyamonként növekvő tendenciát mutat, s a tartózkodó magatartást a tanulók legnagyobb része elutasítja. A mintánkban szereplő osztályok szociabilitása jó, ugyanis a tanulók jól érzik magukat abban az osztályközösségben, ahol nap mint nap tevékenykednek.

A mondások választásában a tanulók aktivitási szintje a következőképpen alakul (5. sz. ábra): 8. osztályban a magasfoku aktivitás, a 7. osztály adataihoz viszonyítva 11 %-kal csökken, az átlagos aktivitás szintje pedig 5,4 %-os emelkedést mutat. Az alacsony aktivitást választók száma 7. osztályban 9,8 %, 8. osztályban 15,4 %. Negatív értéktartományban legnagyobb arányban az "átlagos" aktivitást kivó mondásokat utasították el.

A tanulók mondásválasztásában az "átlagos" aktivitási szint meghatározó. A magasfoku aktivitás csökkenése 8. osztályban összefüggésben van azzal, hogy a tanulók abban az életkorban vannak, amikor dönteniük kell élethivatásukról, s

A választások megoszlása a mondásban kifejtett magatartás
szociabilitása szerint

4.sz. ábra

ebből eredően többet foglalkoznak önmagukkal, kissé "befelé" fordulnak.

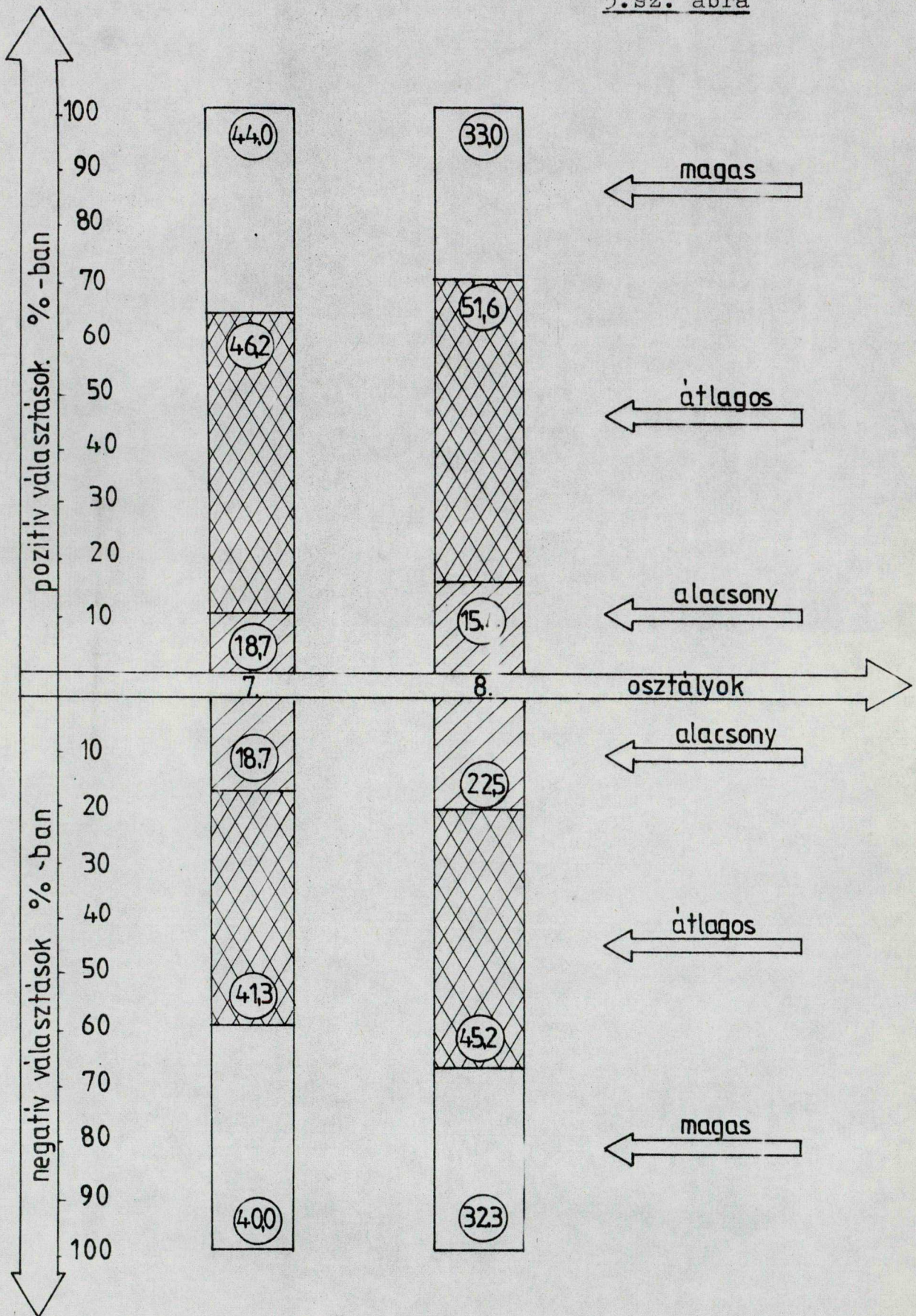
A szülő, a pedagógus a negatív jelenségekre érzékenyebben reagál, elutasítja azokat, míg "a pozitív értéktartalma megnyilatkozásokat, cselekedeteket, magatartási módokat természetesnek s magától értetődőnek tartja, amelyre nem reagál, vagy ha igen, akkor is szűkszavuan bánik az értékeléssel és nem használja ki a benne rejlő fejlesztő célzatu pszichológiai lehetőségeket" (Duró, 1982). Különösen serdülőkorban fontos a pozitív értékek visszajelzése, megerősítése, hiszen a tanulók abban az életkorban vannak, amikor igen sok és ellentétes hatás éri őket környezetükből. A pozitív értékelések elősegítik értékrendszereik s egyben személyiségük fejlődését is, amely pedagógiai és pszichológiai munkánk elsőrendű feladata.

Lehetőséget kell adni a tanulóknak arra, hogy önállóan gondolkodjanak, maguk alakítsák ki értékítéleteiket és minél több gyakorlati tapasztalatra tegyenek szert, az ambivalens értéksituációk megoldásában. Ilymódon jártasságot szereznek a helyes értékorientációs irány megválasztásában.

Az értékes emberi tulajdonságok kiválasztása, preferálása a serdülőkoru tanulók sajátos értékelő viszonyát tükrözi. Ez az értékelő magatartás, illetve viszonyítás, amely az

A választások megoszlása a mondásban kifejtett aktivitás szintje szerint

5.sz. ábra

értékes emberi tulajdonságok kiválasztásához kapcsolódó beállítottságokban fejeződik ki, a valóságos emberi magatartás és tevékenység indítékaivá válhat. Az így kialakult motivumok és attitűdök a személyiség értékorientáló tényezőjeként funkcionálnak. Az értékorientáció-fejlesztés egyben nevelési cél is, amelynek eredményessége nagymértékben függ attól, hogy a tanulókat milyen mennyiségben ismertettük meg a követendő "érték-mintákkal", s ezeket mennyire sikerült elfogadtatnunk.

Vizsgálatunk további menetében az értékorientációs attitűdsklára /1. sz. Melléklet/ módszerével az volt a célunk, hogy megtudjuk: a serdülőkorú tanulók milyen emberi tulajdonságokat preferálnak, mint alapvető értékeket, illetve melyeket nem tartják értéknek és milyen mértékben?

A tulajdonságlista egy 5 fokozatu skála, amely 100 emberi tulajdonságot tartalmaz a következő 8 értékesoportban:

a. biológiai alkat	4 tulajdonság /4 érték, 0 nem-érték/
b. vérmérséklet	21 tulajdonság /5 érték, 2 nem-érték/
c. intellektus	21 tulajdonság /18 érték, 3 nem-érték/
d. érzelem	14 tulajdonság /10 érték, 4 nem-érték/
e. cselekvés	10 tulajdonság /7 érték, 3 nem-érték/
f. világnézet	9 tulajdonság / 4 érték, 5 nem-érték/
g. erkölcsiség	25 tulajdonság /23 érték, 2 nem-érték/
h. komplex irányulás	10 tulajdonság /8 érték, 2 nem-érték/

A feldolgozás menete: 1. Minden tanuló valamennyi tulajdonságra leadott szavazatának összegyűjtése. 2. A száz tulajdonság mindegyikére beérkezett szavazat kategóriánkénti össze-

szeszámlálása. 3. A szélsőséges esetek kiszűrése. 4. Nemek szerinti megoszlásban rendszerezni az adatokat.

A/ Biológiai alkat

Napjainkban a szabadidő megnövekedésével, a civilizációs ártalmak szaporodásával, egyre aktuálisabbá válik a rendszeres testedzés, az egészség megőrzése, megszilárdítása. Ezt az egyes tulajdonságokra adott magas pontértékek is igazolják: átlagos testű, egészséges (89 %), izmos, erős ember (73 %), rendszeres sportoló (73 %), jó alaku, szép ember (69 %).

A mintánkban szereplő tanulók legnagyobb része szívesen sportol, hiszen életterük, a tanyai világ ezt különösen lehetővé teszi.

Nemek szerinti megoszlás: a lányok a jó alaku, szép embert (76 %) preferálják. Ebben a tulajdonságban már - feltehetőleg - benne rejlik leendő férjideáljuk képe.

A fiuk az izmos, erős embert (81 %) értékelik leginkább. Elmondásuk szerint ezek az emberek "jobban tudnak dolgozni". Mindkét nem nagyra értékeli az átlagos testű, egészséges embert (89 %). Helyesen látják, hogy a boldog élet egyik elengedhetetlen feltétele az egészség.

B/ Vérmérséklet

A vérmérsékleti tulajdonságsoportokat a hippokratészi és a pavlovi tulajdonságok kombinációjából állítottuk össze: szangvinikus, kolerikus, melankolikus, flegmatikus, érzékeny, kiegyensúlyozott és főltség. Tisztában vagyunk

azzal, hogy tiszta típusok nincsenek, viszont a tanulók válaszeai tájékoztatnak bennünket önismeretükről és értékorientációjukról.

Az értékrendsor alakulása: kiegyensúlyozott ember (87 %), igen érzékeny ember (48 %), szalmaláng természetű (30 %), vérmes, hirtelen természetű (29 %), elmélázó (20 %). A harmonikus, kiegyensúlyozott ember preferencia értéke nagy. Ez abból a környezeti hatásból fakad, hogy napjaink felgyorsult életvitelében általában a gyorsan cselekvő, határozott fellépésű emberek érvényesülnek jobban. természetes az elmélázó, melankolikus emberek is végezhetnek hasznos, értékes munkát.

Nem-érték tulajdonságként szerepel a "gátlásos, fél-szeg ember", s a minta 32 %-a az értékek közé sorolta. Ennek okát a tanulókkal folytatott exploráció módszerével tár-tuk fel. A gyermekek egyrésze a halkszavu, csendes, szerény ember tulajdonságaival tévesztette össze, másik részük vi-szont azonosult a tulajdonsággal- a családban sokszor kika-pott, megverték -, így gátlásossá, fél-szeggé vált.

Nemek szerinti megoszlás: mindkét nem fontosnak tart-ja a kiegyensúlyozottságot (87 %) és a külvilág problémái-ra, helyzeteire való érzékenységet (48 %). Mindezek a tu-lajdonságok segítik a tanulói személyiség belső egyensúlyá-nak, harmóniájának kialakulását, megszilárdulását.

A fiuk a szangvinikus (34 %), a lányok a kolerikus (37 %) tulajdonságokat választották. A fiuk hevesebb vér-mérsékletűek, míg a lányok jellemzője inkább a gyors, in-tenzív emocionális reagálás.

C/ Intellektus

A megismerő folyamatok vizsgálatánál 5 vezető érték kiemelkedik a tulajdonságsoporton belül. Ezek a következők:

- intelligencia: gyors, biztos felfogásu
- jövőhöz való viszony: reálisan tervező
- tanuláshoz való viszony: meggyőződésből tanul
- tudáshoz való viszony: kíváncsi természetű
- műveltséghez való viszony: sokoldalú, intelligens

Az intellektust természetesen a nem intellektuális faktorok figyelembe vételével, globálisan tesszük vizsgálat tárgyává.

A vezető értékek közül a legnagyobb gyakorisággal választják a következő tulajdonságokat: gyors, biztos felfogásu (92 %), sokoldalú, intelligens (83 %), meggyőződésből tanul (67 %), jövőjét reálisan tervező (66 %), kíváncsi természetű (51 %). A vezető értékek a többi értéket maguk köré rendelik. A választások százalékos aránya jelzi, hogy fogalmi gondolkodás presztizse az önmagvalósítás, az önkibontakoztatás időszakában különösen fokozódik. A megismerés, a tanulás a többségnél egyre inkább életformává, napi szükségletükké válik. A serdülők kritikusan szemlélik a körülöttük lévő világot. Ezt igazolja az is, hogy problémafeltáró gondolkodásnak (78 %), az önképzésnek (84 %), a tudásvágynak (73 %), a szaktudásnak (42 %) egyre nagyobb szerepe van életükben. Válogatnak a környezetükben tapasztalt

értékekből és azok, amelyek megerősítést nyernek, beépülnek személyiségük értékrendjébe.

A jövővel nem sokat foglalkozó (15 %), ábrándozó (33 %), csak a szükségeset tanulja (28 %) nem-érték tulajdonságokat választó tanulók száma azt bizonyítja, hogy értékválasztásuk ezen a területen még bizonytalan s ítéletalkotásuk kiforratlan.

Nemek szerinti megoszlásban: a megismerő folyamatok közül a lányok leginkább a jövőhöz (43 %), a tudáshoz (75 %), a műveltséghez (49 %) való biztos viszont preferálják. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a lányok jövőjüket igyekeznek reálisan megtervezni, a tudásnak, a műveltségnek nagy jelentőséget tulajdonítanak életcéljaik elérésében.

A fiúk a szaktudáshoz (47 %) és a problémák megoldásához (82 %) való tulajdonságokat értékelik. A fizikai munkatevékenységekben nagyobb gyakorlati érzékkel rendelkeznek, problémaszituáció megoldó képességük gyakorlatiasabb, jobb a lányokénál.

D/ Érzelmei

Az érzelmeket az ember mint állandóan alakuló, fejlődő személyiség éli át. Serdülőkorban az érzelmei a gyermek erkölcsi fejlődésének igazi motiválói és befolyásoló hatással vannak valamennyi tevékenységére.

A tanulók egyesülési életképesége a következőképpen

alakult: törzsek a székely (81%), uralkodók egyesülései

(79%), élénk, vidám (76%), szellemi (73%), lelke-

ség (71%). Az egyesülési életképeségben való részvétel

totálisan magas mutatóval (58%) reprezentálva a

tanulók egyesülési életképeségének irányát és intenzitását.

A nem-életképesítés aránya: egyesülési életképes

(31%), hangulatok embere (23%). A tanulók család életé-

ben igen aktív a szülők egyesülési életképesége és a hangula-

t életképesége, amelyekkel szembe - többé-kevésbé -

azonosulnak.

Nemek szerinti megoszlás: az összehasonlítás azt

jelzi, hogy a lányok életképesítésénél 15%-kal magasabb ér-

teket képvisel, mint a fiúk. A lányok "életképesítők"

teljesen az egyesülési, egyesülési életképeségük kifejezet-

tebb. A fiúk inkább a szellemi életképeség (83%), az egyesülési

életképesítés (81%) a jellemző.

B/ Értékelés

Az egyesülési életképeségben él, alakul, fejlődik, o-

zért a nevelési tevékenységben a gyermekek tevékenység-

nek megismerése. A tanulókhoz tanuló munkájával, ese-

lekötődéssel, tevékenységével kapcsolatosan lép a tevékenység-

tel és a tevékenység. Alkoto tevékenységével önmagát és

környezetét is megváltoztatja, bővíti. Célravezető tevékeny-

ségek által értékelte fejlődik.

A cselekvés értékesoportban a tulajdonságválasztás a következőképpen alakult: határozottság, magabiztosság (88 %), a küzdőképesség (74 %), a meggondolt cselekvés (69 %), az önállóság (67 %), a lehangsúlyozottabb értékek. Az adatokból arra következtethetünk, hogy egyre inkább csökken a szokás cselekvések száma, s ennek megfelelően nő az értékrendszerekre épülő tudatos cselekvés.

Az értékek tudatosításának és elmélyítésének szükségességét bizonyítja, hogy egyes tulajdonságok megítélésében nem-értéket is választanak: önfejű, makacs (25 %). Az exploráció során kiderült, hogy a tanulók egy része az önfejűséget összetévesztette az önállósággal.

Nemek szerinti bontásban: a fiúk a küzdőképességet (77 %), a meggondoltságot (72 %), míg a lányok az önállóságot (69 %) preferálják leginkább. Kisgyermekkortól kezdődően a családban "belőlük nevelik" a küzdőképességet, azt, hogy önálló munkájukkal életcéljaikat valóra válthassák.

F/ Világnézet

A társadalmi, politikai, erkölcsi magatartást nagymértékben befolyásolja a világnézeti meggyőződés. Abban, hogy az ember mit tart értékesnek, értéktelennek felismerhető a világról alkotott felfogása. A világnézetben tükröződik az egyénnek a világban elfoglalt helye, a környező természeti és társadalmi jelenségekről kialakult nézete, elképzelése. Az ember belső integráltságának legmaga-

sabb fokát a világnézeti, erkölcsi és tevékenységével kapcsolatos értékek alkotják.

Az értékrangsor alakulása: marxista világnézetű (68 %), csak a tudományokban hisz (63 %), ateista (58 %). A vizsgálati adatok a nevelés eredményességét igazolják, ugyanis a tanulók legnagyobb része marxista világnézetű. Világnézetük tudományos alapokon nyugszik.

A nem-érték tulajdonságok százalékos választási aránya igen magas: idealista világnézetű (30 %), cselekvően vallásos (22 %), ellentmondásos világnézetű (17 %). A vallásos és cselekvően vallásos tanulók magas számarányának az oka: a szülők és nagyszülők idealista világnézete. Ünnepeken a gyermekeket "kényszerítik" templomba járásra, még akkor is, ha a gyermek ateistának vallja magát. Ezek közül a gyermekek közül kerülnek ki az ellentmondásos világnézetű tanulók.

Nemek szerinti lebontásban a tanulók világnézetében differenciálható különbséget nem találtunk, a feltárt adatok megegyeznek a fentiekben leírtakkal.

G/ Erkölciség

Szakirodalmi források szerint különösen erősen jelentkezik a tudatosság magatartást irányító hatása serdülőkorban, s különösen a 12-14 éves életszakaszban. Az erkölcsi nevelés feladata a társadalom által igényelt magatartásformák kialakítása: "A magatartás akkor válik szilárdá, ha a környezet követelményei a gyermek követelményeivé

válnak, azaz átalakulnak magatartása motivumaivá" (Bozsó-vics, 1966). Ugyancsak a szovjet pszichológus hangsúlyozza, hogy az erkölcsi fogalmak ismerete nem minden esetben jár erkölcsileg helyes magatartással, viszont elősegíti annak kialakulását. A tanulók értelmi erőinek fejlettsége alapot ad az erkölcsi magatartás hatékony formálásához. A helyesen végzett tudatosítás és cselekvésbeli gyakorlás erősíti a pozitív beállítódást, amely együttjár a jellemtulajdonságok pozitív irányu megváltozásával, a személyiség fejlődésével.

A tanulók által választott erkölcsi tulajdonságok értékrangsora: szocialista hazafiság (94 %), mások érdekében tesz jót (92 %), udvarias (88 %), segítőkész (85 %), védi a közös tulajdont (81 %), lelkiismeretesen dolgozik (80 %). A természet, a szülőföld, a haza szeretetét a tanyai emberek élete magában hordozza, hiszen munkatevékenységük legnagyobb részét a termőföld megművelése jelenti. A tanyák nagy távolsága miatt ritkábban találkoznak egymással, ezért találkozásaik örömteliek. Segítőkészek, udvariasak egymás iránt, s ezeket a pozitív értéktulajdonságaikat - mint az adatokból kiderült - gyermekeikre is hagyományozzák.

Az erkölcsi alapelvek terén a hazafiság, a humanizmus, a közösség elve, a munka szeretete domináns, de a többi értéknek is nagy jelentőséget tulajdonítanak: internacionalizmus (74 %), kötelességteljesítés (70 %), mások igazáért való kiállás (61 %). Barátaik igazáért még akkor is kiállnak, ha abból esetleg kellemetlenségeik származnak.

"A kényszerből tesz jót" és "félelemből tesz jót" nem-érték tulajdonságokat 2-2 tanuló tekintette értékesnek. Az explorációból kiderült, hogy a tanulók családi körülményei rosszabbak (csonka család, alkoholista apa, iskolázatlan mindkét szülő).

Nemek szerinti lebontás: a lányok a hazafiságot (94 %), a segítőkészséget (89 %), udvariasságot (88 %) preferálják leginkább. A lányok segítőkészebbek, udvariasabbak társaikkal, mint a fiuk.

A fiuk a hazafiságot (94 %), az internacionalizmust (74 %), a lelkiismeretes munkát (83 %) értékelik a legjelentősebbnek.

A pozitív családi és iskolai nevelőhatások eredményének tekintjük a pozitív erkölcsi értékek magas (61 % felett) számarányban történő választását.

H/ Komplex irányulás

A serdülőkor az az időszak a gyermekek életében, amikor a tudatos magatartást irányító tevékenység egyre inkább megnyilvánul. A pozitív magatartási komponensek száma nő, míg a negatív magatartási megnyilatkozások száma csökken. A magatartás-determináló tényezőket a pozitív és negatív magatartási tevékenység tudati színvonala befolyásolja.

A tanulók komplex irányulási értékrangsora: alakítja, neveli önmagát (88 %), nagy tudásu ember (86 %), közéleti, politizáló ember (75 %), emberségeért becsülik (63 %).

Az önnevelés, önművelés, tudás és közéletiség fontosságát a gyermekek felismerik, s egyben maguk is törekcszenek ezen tulajdonságok kialakítására, fejlesztésére.

A nem-érték választás alakulása: anyagias ember (31 %), karrierista ember (20 %). Az anyagias embert a tanulók azonosították a sok pénzt kereső emberrel. A karrierista ember pedig azonos náluk a "mindenáron érvényesülni akaró" emberrel.

Nemek szerinti megoszlás: a fiuk a közéleti, politizáló embert (79 %) és a szaktudásáért becsült embert (70 %) preferálják. Véleményük szerint egy jó szakmunkásnak a közéletben, a politikában is jártasnak kell lennie.

A lányok leginkább a nagy tudást (90 %) és az önművelést (77 %) értékelik. Kiemelt fontosságot tulajdonítanak e két értéktulajdonságnak, hiszen a nagy tudásu művelt emberek jobban érvényesülnek az életben.

#

Tapasztalataink szerint megállapíthatjuk, hogy a vizsgálatunkban részt vett serdülőkoru tanulók értékorientációiban meghatározó jelentőségűek a szocialista társadalom által preferált értékes emberi tulajdonságok. A tanulók értékorientációi az alapvető értékek közül rendeződnek, differenciálódnak. Egyes érték kategóriák - mint az egészség, munka, tudás, műveltség, marxista világnézet, család - nagy vonzerővel rendelkeznek és beépülnek a tanulók értékorientációs rendszerébe.

Az értékválasztás azonban nem minden esetben van összhangban a társadalmi preferenciákkal. Sokesetben a gyengébb vonzerejű érték kategóriák, az értéktapasztalat és értéktudat útközpontjába kerülnek - mint az ellentétes világnézetű tanulók esetében, ahol az értékrendszer elemei ambivalensek.

A negatív értékazonosulás gyökerei a családi környezet rendezetlenségében, a nevelői munka egyoldalúságában és értéktapasztalatok hiányában találhatók. Éppen ezért nagy jelentőségű a pozitív értékvonzatu kategóriák feltárása és a tanulók számára való tudatosítása. A szülők és pedagógusok mindennapos személyiségfejlesztő törekvése feltételezi ezen érték kategóriák tudományos megalapozottságu ismeretét.

Az eddigiekben feltárt vizsgálati eredményeink is igazolják, hogy a tanulók értékválasztása elválaszthatatlan a személyközi kapcsolataiktól és szorosan összefügg azszal. Vizsgálatunk további menetében az iskolai osztályközösség keretein belül kutatjuk személyközi kapcsolataik értékorientációs tényezőit.

3/ A személyközi kapcsolatok értékorientációs tényezői

Vizsgálati muntánkból a tanulók személyközi kapcsolatainak feltárásához egy tanyai kollégium 7. és 8. osztályt választottunk, s ezzel végeztük el a kvantitatív és kvalitatív elemzést.

Először azt tártuk fel, hogyan tükröződik az osztály tudatában a közösség szerkezete: az osztály valamennyi ta-

nulójának rangsorolnia kellett közösségi magatartás alapján az osztály valamennyi tagját. A rangsorolt helyeknek pontértéket adtunk, így az első hely 1 pontot, a 2. két pontot, stb jelentett, így a helyezések pontszámának és gyakoriságának segítségével minden tanulóra kaptunk egy rangsorolási helyet. Mivel a legjobb helyezések kapták a legalacsonyabb értéket, a személyes mutatószám annál kedvezőbb, minél közelebb áll az egyhez (2-3. számú táblázat).

Ezután a tanulók egymásról alkotott értékitéleteit tártuk fel, tehát azt, hogy melyek azok a tulajdonságok, amelyek pozitív, és melyek azok, amelyek negatív megítélés alá esnek az osztályban.

Kontrollként az osztályfőnökök is jellemezték a tanulókat legjellemzőbb pozitív és negatív tulajdonságaikkal. Az adatok feldolgozásánál a közösségi magatartást vettük alapul.

A 7. osztályos tanulók 70 %-ának önismerete reális. Kisfokú eltérést azoknál a tanulóknál tapasztaltunk, akik gyengébb tanulmányi eredményt értek el: itt a tanulótársak véleménye és saját besorolásuk nem esik egybe, 13,3 %-a alulértékeltte magát, 16,7 %-a pedig előbbre helyezte önmagát.

Külön elemeztük a fiúk rangsorolását, a fiú- és lány osztálytársaikról, de ugyanezt megtettük a lányok esetében is. A feltárt adatokból megállapíthatjuk, hogy egy irreális nagyságrendű eltérés (10-15-ös) fordult elő (3. számú tanulól), kevésbé reális (5-10-es) is csak 23,3 %-ban. A tanulók tehát többnyire helyesen ismerik és rangsorolják közösségi

A 7. osztályos tanulók népszerűségi rangsora

2. sz. táblázat

A tanulók sorszám	Fiúk	Lányok		Pedagógusok	Önbesorolás
I.	3	3	3	2	6
II.	18	16	17	15	8
III.	28	28	28	1	3
IV.	7	8	7-8	7	6
V.	4	4	4	5	28
VI.	26	21	23-24	25	29
VII.	25	26	25-26	26	17
VIII.	10	9	9-10	10	8
IX.	5	5	5	4	17
X.	17	28	22-23	16	19
XI.	19	22	20-21	17	11
XII.	6	6	6	8	8
XIII.	23	27	25	24	0+
XIV.	22	15	18-19	28	20
XV.	11	10	10-11	9	4
XVI.	18	18	18	27	15
XVII.	8	14	12	11	6
XVIII.	21	13	17	13	7
XIX.	16	23	19	20	0+
XX.	15	12	13-14	12	23
XXI.	9	7	8	6	4
XXII.	20	11	15-16	20	12
XXIII.	13	19	16	14	30
XXIV.	12	20	16	21	5
XXV.	21	24	23	22	18
XXVI.	2	2	2	3	2
XXVII.	27	25	25-26	29	22
XXVIII.	24	29	26-27	23	20
XXIX.	14	17	15-16	16	6
XXX.	1	1	1	1	4

A tanulók rangsori minősítése: A, 1-5-ös eltérésig - reális, B, 5-10-es eltérésig - kevésbé reális, C, 10-15-ös eltérésig irreális.

+ Az adatfelvételnél hiányoztak.

A 8. osztályos tanulók népszerűségi rangsora

3.sz. táblázat

A tanuló sorszáma	Fiúk	Lányok	Pedagó- gusok	Önbesoro- lás	
I.	16	16	16	17	16
II.	5	7	6	6	7
III.	8	11	9-10	9	11
IV.	2	3	2- 3	2	2
V.	9	12	10-11	10	12
VI.	19	13	16	18	13
VII.	3	2	2-3	2	2
VIII.	13	20	16-17	14	20
IX.	6	4	5	7	4
X.	10	10	10	8	10
XI.	18	14	16	15	14
XII.	7	5	6	5	5
XIII.	4	6	5	4	6
XIV.	17	19	18	19	19
XV.	20	17	18-19	20	17
XVI.	14	18	16	16	18
XVII.	12	8	10	11	8
XVIII.	1	1	1	1	1
XIX.	11	15	13	13	15
XX.	15	9	12	12	9

A tanulók rangsori minősítése:

A. 1-5-ös eltérésig - reális

B. 5-10-es eltérésig - kevésbé reális

C. 10-15-ös eltérésig - irreális

magatartás alapján tanuló társait, amelyet a pedagógus gyermekekről adott rangsori helye is igazol. A pedagógusok és tanulók rangsori minősítésének összehasonlítása alapján 3 tanuló a kevésbé reális kategóriába, a többi a reális kategóriába esik.

A 8. osztályos tanulók ismerete javuló tendenciát mutat a 7. osztályhoz képest, ugyanis kevésbé reális besorolás csupán egy esetben fordult elő. A fiúk rangsorolása, fiú és lány osztálytársokról, illetve a lányok rangsori helyei a lányokról- és fiúkról 85 %-ban reális (0-5-ös nagyságrendű eltérés), kevésbé reális besorolás 15 %-ban fordult elő, irreális pedig egyetlen esetben sem.

Az elmondottakból következően megállapíthatjuk, hogy mintánkban - közösségi magatartás alapján - helyes norma és értékrendszer alakult ki. Ennek különösen azért tulajdonítunk nagy jelentőséget, mert a gyerekek 13 tanyai körzetből érkeztek, különböző norma- és értékrendszereket hordozva. A helyes iskolai és kollégiumi nevelőmunka eredményeként a gyermekek érték- és normarendszere egyre inkább egységesedik, fejlődik.

Mind ezek után a tanulók népszerűségi rangsorát összehasonlítottuk a szociometriai hálózatban elfoglalt helyükkel (6-7. sz. ábra).

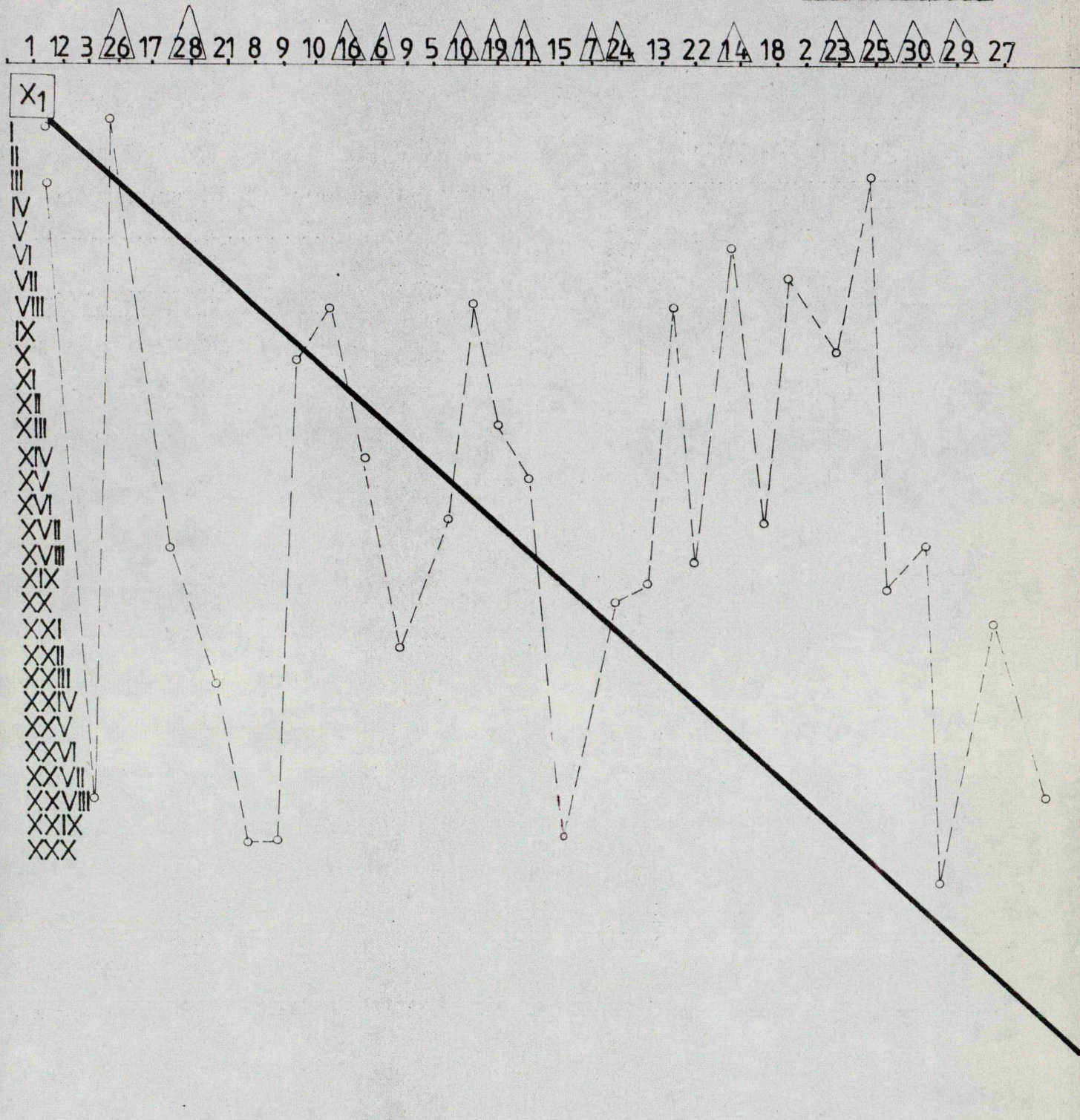
Hetedik osztályban az 5-ös és 26-os számú tanuló "sztár" helyzetben van, ugyanis ők kapják a legtöbb kölcsönösségi választást. Ez megegyezik a népszerűségi rangsorban elfoglalt

előkelő /4. és 2./ hellyel. A rokonszerzői kapcsolatok szociogramjában a 27. és 13. sz. tanuló "magányos" helyzetben van, ezt igazolja a 25-26-os és 25-ös népszerűségi rangsoruk is. Nagy eltérést a 3. sz. tanuló esetében tapasztalunk, akit a tanulótársak nem választottak, viszont az osztályban tanító pedagógusok az első helyre rangsorolták. Ebből arra következtethetünk, hogy az osztályban kialakult értékrend különbözik a 3. számú tanuló elfogadott értékrendjétől. A tanuló a pedagógusok, s nem az osztály értékrendjével azonosul. A pedagógusok a 3. sz. tanulót jó tanulmányi eredményéért preferálják, a tanulótársak viszont elítélik önző, magánakvaló, kétszínű tulajdonságai miatt.

Es igen nagy veszélyeket rejt magában, mert az osztályban "kettős értékrend" kialakulását eredményezheti.

A 8. osztályban a 4-es és a 2-es számú tanuló van "sztár" helyzetben. Ezt a népszerűségi rangsoron elfoglalt előkelő hely /2-3 és 6/ igazol. A 7-es és 18-as számú tanuló közötti rendkívül erős baráti kapcsolat ellenére is a tanulótársak az első 3 helyen belül preferálják a népszerűségi rangsoron. Két tanuló közötti erős baráti kapcsolat nem zárja ki, hogy a tanulótársak személyközi kapcsolataikban preferálják őket.

Vizsgálatunk további menetében a közösségi magatartás és tanulmányi eredmény közötti kapcsolatot vizsgáltuk meg.
(3. sz. grafikon)

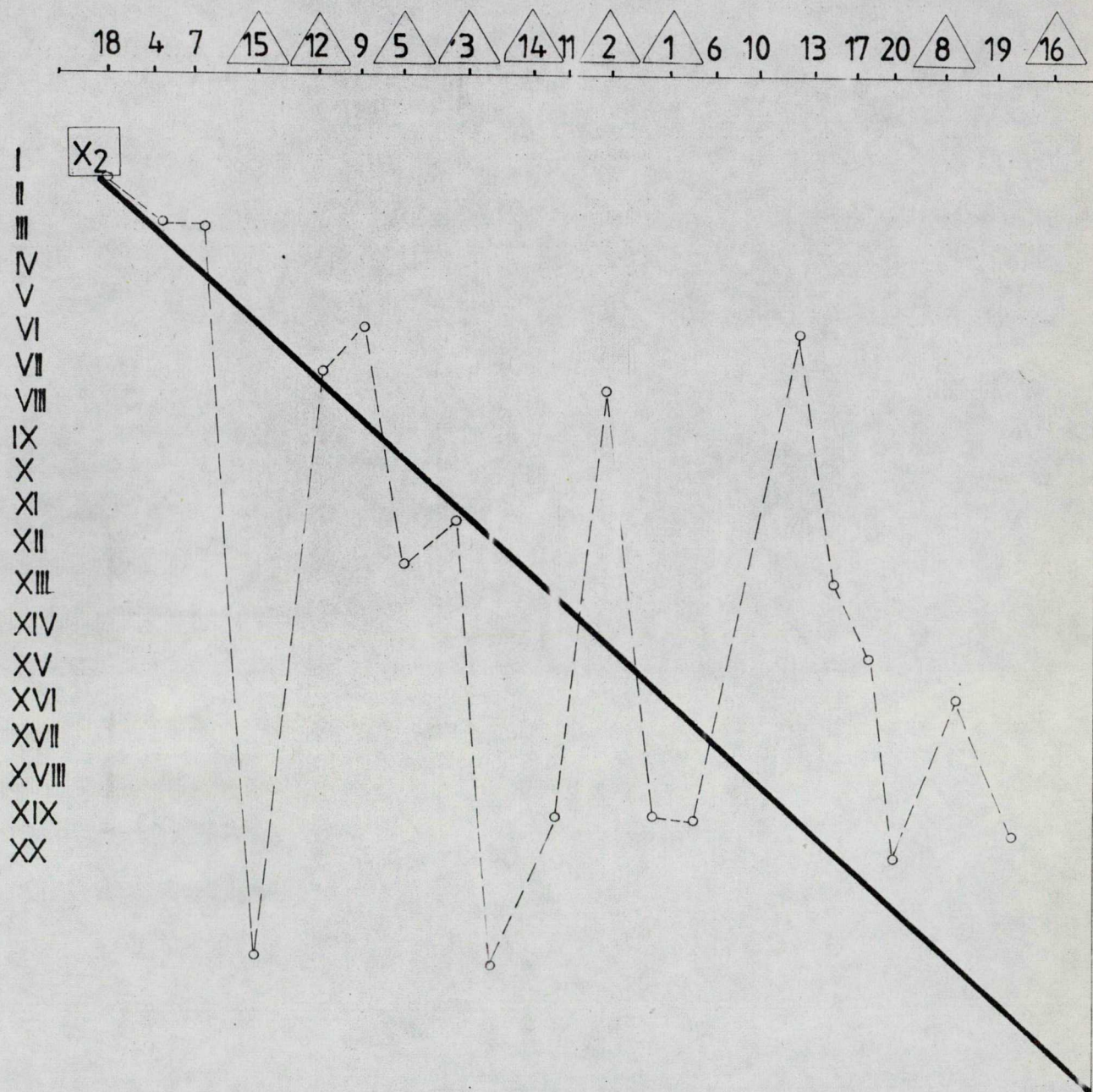
JELÖLÉSEK:

———— tanulmányi teljesítmény

○----- közösségi magatartás

A tanulmányi teljesítmény és közösségi magatartás-8.osztály

4.sz.grafikon

JELÖLÉSEK:

———— tanulmányi teljesítmény

○ ——— közösségi magatartás

"3. sz. grafikonon az átlós vonallal jelzett rangsorolás - X_1 és X_2 - a 7. és 8. osztály "alaphelyzetét" tükrözi. A felső vízszintes vonalon ennek megfelelő rangsorban helyeztük el a tanulókat. Megkülönböztetésként a fiutanulók sorszá-
mát egy háromszögben helyeztük el.

Általános iskolás korban a tanulmányi eredménynek kiemelt jelentősége van az illető tanuló közösségi magatartásának megítélésében. Ezt Riesz (1981) kutatásai is igazolták. Egy-egy tanuló esetében a közösségi magatartás és a tanulmányi teljesítmény "nagy ellentmondást" mutat: pl: a 7. osztályban az 1-es, 28-as sz. tanuló és a 8. osztályban a 7-es, 14-es, stb számú tanuló esetében. A közösségi magatartás rangsori helye: minél közelebb helyezkedik el az X_1 és X_2 egyeneshez, annál inkább közeledik egymáshoz a két vizsgált tényező.

Mint az a grafikonokból is kitűnik: a tanulókat "csak" közösségi magatartás és "csak" tanulmányi eredmény szerint nem lehet megítélni, mert a jó közösségi magatartású tanuló is lehet tanulmányi szempontból gyenge, de a gyenge tanuló is végezhet kiemelkedő teljesítményű közösségi munkát.

A közösségi magatartás és a tanulmányi eredmény között nincs szoros összefüggés. Ez egyébként nem is kívánatos, mert az ilyen eredmény kizárólag intellektuális szempontu értékrendszert sejtetne. Kismértékű pozitív korreláció azonban található és szükséges is, hiszen ez a közösen kialakított normák elfogadásáról ad tájékoztatást.

A közösségi magatartás tanulói értékelésének és önértékelésének pedagógiai célzatu vizsgálata lehetővé teszi, hogy

a pedagógusok az egyes tanulók és az osztályközösség értékelő és önértékelő fejlettségi szintjének ismeretében tervezik nevelői munkájukat, amely a személyiség és a közösség fejlesztésére irányul (Riesz, 1981).

A 7. és 8. osztályos tanulók értékítéleteinél azt tártuk fel, hogy tudatukban melyek azok a tulajdonságok, amelyek pozitív, és melyek azok, amelyek negatív megítélés alá esnek az osztályban. Kontrollként az osztályfőnökök is jellemezték tanulóikat a közösségi magatartás legjellemzőbb ismérvei alapján.

A közösségi magatartással kapcsolatos értékek feltárása segítséget nyújt a nevelői értékorientáló tevékenységben. A tanulók által preferált közösségi értékek a következőképpen alakultak:

4. sz. táblázat

Sorszám	Közösségi értékek	Gyakoriság	A tanulók hány %-a említi
1.	Közösséget kedvelő	26	54,16
2.	Jó uttörő	25	52,08
3.	Jó tanuló	25	45,83
4.	Kötelességtudó	21	43,75
5.	Segítőképző	21	43,75
6.	Aktív, kezdeményező	18	37,50
7.	Jó sportoló	15	31,25
8.	Bárátságos, kedves	14	29,16
9.	Élénk, vidám	12	25,00
10.	Vagány	10	20,83
11.	Csendes, szerény	10	20,83
12.	Egyéb	8	16,66

A fenti táblázatból kitűnik, hogy a "jó közösségi" tanuló szereti a közösséget, jó uttörő, a tanulásban előkelő helyen áll, kötelességét minden esetben elvégzi és a munkában aktív, kezdeményező. Személyközi kapcsolatait, azaz a tanuló-társaihoz és más emberekhez való viszonyát a segítőkészség, a barátságosság és a kedvesség jellemzi. Új értékként jelenik meg a tanulók értéktudatában a jó sportoló tanuló, amely a korábbi időszak felméréseiben egyáltalán nem, vagy esetleg minimális százalékban szerepelt. A vidámságot és élénkséget szintén fontos közösségi értéknek tekintik: a tanulók 25 %-a választotta. Az egyéb kategóriában jelölték még a következő közösségi értékeket: becsületes, megértő, pajtáskodó, társadalmi munkát végző, társaival igazságos, jószívű, művelt.

Néhány tulajdonságot a tanulók értéként és nem-értéként is jelöltek egyidejűleg. Ezek a következők: csendes, szerény, vagány, bohóckodó, alkalmazkodó.

A csendesség, a szerénység a legnemesebb erkölcsi tulajdonságok közé tartozik, de csak akkor, ha mindez egészséges önbizalommal is társul. A pedagógusok és tanulók értéktudatában a csendes gyermek azonos a "jó gyerek" fogalmával, holott ez nem így van. Az iskolában ezek a tanulók megkülönböztetett figyelmet érdemelnek, mert csendességüknek valami oka van és ezt az okot az osztályban tanító pedagógusoknak meg kell találniuk. Csak így tudják őket bevonni és aktivizálni a közösségi munkába.

A vagányság is bizonyos pontig pozitív tulajdonság, viszont ha már valaki "tulprodukálja" önmagát azért, hogy a tár-

sai értéktételeiben többnek tűnjék, mint amilyen a valóságban, akkor már káros.

A bohóckodás mindaddig, amig az élénkség és vidámság kategóriájába tartozik egészséges, a közösségi kapcsolatokra fejlesztő hatásu, de csak amig a gyermekek a kellő időben és helyen "szellemeskednek". Általában a bohóckodó gyermekek a tanulótársak értéktételeiben előkelő helyen állnak és igen népszerűek az osztályban. A pedagógusok viszont általában kevésbé kedvelik őket (az órán kifejtett csínytevéseikkel elterelik a figyelmet a közös munkáról).

A tanulók kettős értelemben használják az alkalmazkodó tulajdonságot tanulótársaik jellemzésére. Értéktudatukban már kezd elkülönülni a rugalmasan alkalmazkodó és a tulzott mérétekezésben alkalmazkodó (konformista) magatartás, mint kritikátlanul mindent elfogadó személyiség tulajdonság. Természetesen az utóbbi tulajdonságot "nem-értékként" jelölték.

Vizsgálatunk további menetében azt tártuk fel, hogy a tanulók tudatában melyek azok a tulajdonságok, amelyek "nem-értékként" szerepelnek.

A tanulók által preferált tulajdonságok százalékos alakulása:

5. sz. táblázat

Sor- szám	"Nem-érték" tulajdonság	Gyakoriság	A tanulók hány%-a em- líti
1.	Nem végez közösségi munkát	23	47,91
2.	Rossz tanuló	22	45,83
3.	Fegyelmezetlen	22	45,83
4.	Sértődékeny	19	39,58
5.	Verekedős	17	35,41
6.	Fecsegő, "pletykás"	15	31,25
7.	Kétszínű, "sumák"	12	25,00
8.	Beképzelt, kényes	11	22,91
9.	Lusta, trehány	9	18,75
10.	Önző, magánakvaló	9	18,75
11.	Bohóckodó	8	16,66
12.	Egyéb	7	14,58

A fenti táblázatból kitűnik, hogy a rossz közösségi tanulókat jellemző tulajdonságok közül elsősorban a magatartással kapcsolatos jegyek a dominálóak: nem végez közösségi munkát, fegyelmezetlen, verekedős, fecsegő, önző, magánakvaló, kétszínű. A beképzelt és kényes tulajdonságokkal leginkább csak a fiúk jellemezték a lányokat.

A tanulótársakról adott értékitételekben legnagyobb súllyal a közösségi munka, a magatartással kapcsolatos tulajdonságok és az intellektuális képességek szerepelnek.

A tanyai tanulók családi háttere nevelési szempontból jóval kedvezőtlenebb, mint a hasonló életkorú falusi és városi gyermekeké. Ebből eredően a negatív társadalmi környezeti hatások fokozottabb mértékben hatnak rájuk. A negatív tulajdonságok feltárása és ismerete nagymértékben elősegíti az ellene való harcot. Az iskolának és a tanyai kollégiumnak az értékorientáló tevékenységben kiemelt szerepe van, hiszen a gyermekek idejük legnagyobb részét ebben a társadalmi közegben töltik. A tanyai kollégium "második otthonukat" jelenti, s az iskolával együttműködve ebben a közegben történik az értékorientációk fejlesztése, értéktudatuk megalapozása és a személyes tapasztalatuk által megerősített értékekkel való cselekvő azonosulásuk megszilárdulása.

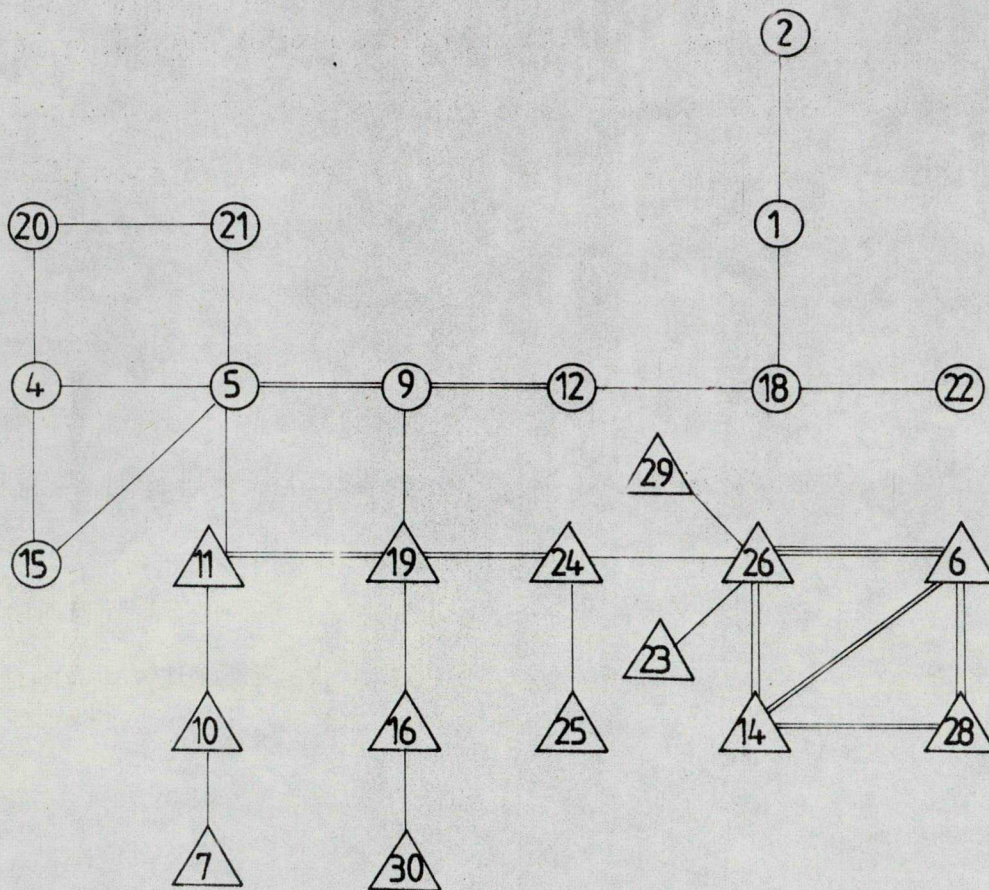
Az osztály - mint szociális szervezet - a személyközi viszonyok sokrétű hálózatát rejti magában. A vizgálatunkban résztvevő tanulók 5. osztályos koruktól kezdődően járnak együtt, s ettől kezdődően alakult ki a rendkívül heterogén strukturából, a jelenleg érvényben lévő rokonszenvi kapcsolatok hálózata (6-7. sz. ábra).

A közösség strukturájának feltárására a Moreno-féle szociometriai eljárást választottuk. A tanulók három rokonszenvi kérdésre válaszoltak:

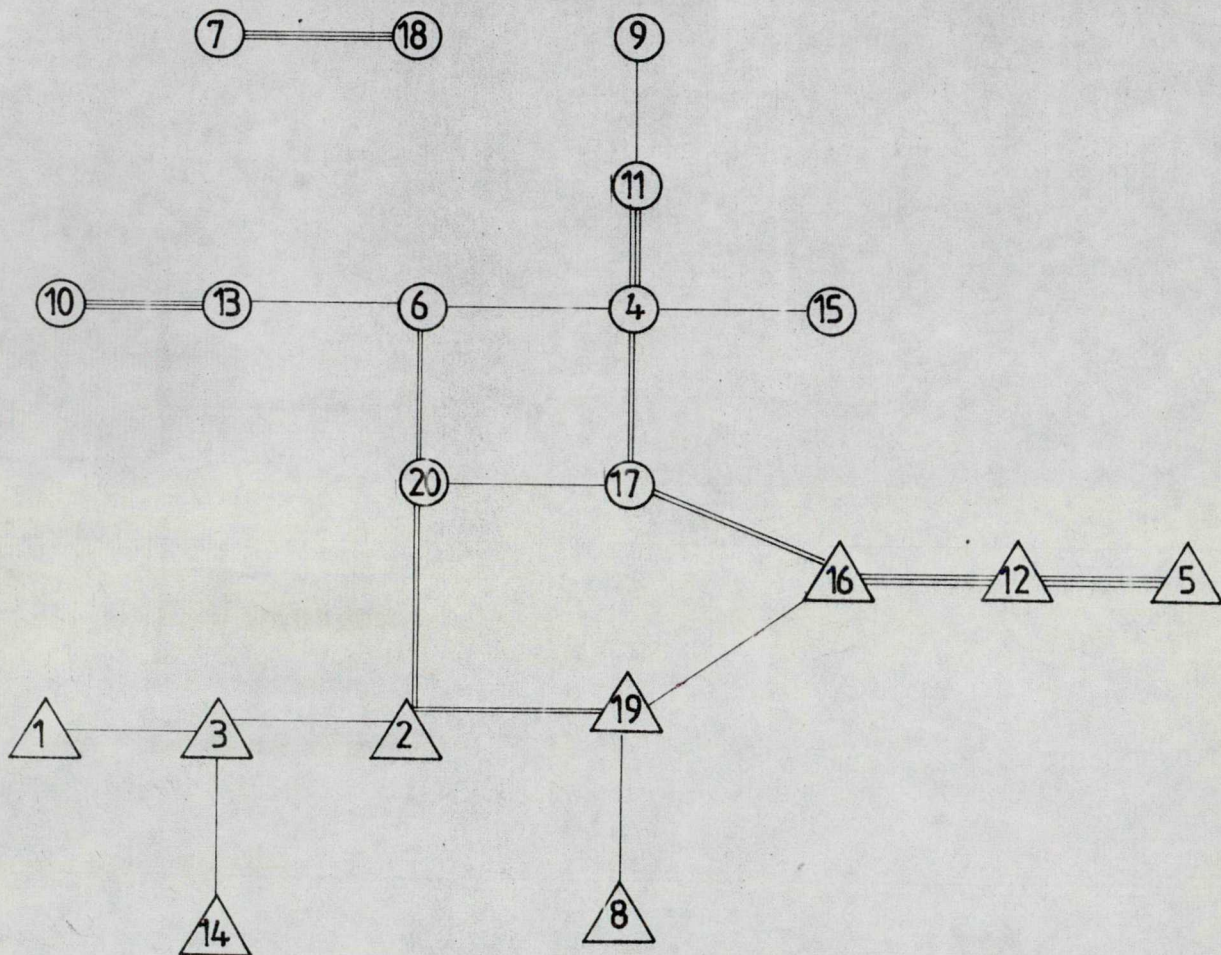
1. Ki a legjobb barátod?
2. Legbizalmasabb titkaidat kivel osztanád meg?
3. Kivel mennél el legszivesebben nyaralni?

A rokonszeri kapcsolatok szociogramja-7.osztály

6.sz. ábra

7.sz. ábra

A kérdésekre megkötés nélkül válaszoltak, tehát annyi tanulótársat választottak, amennyit csak akartak.

Vizsgálati anyagunkban a 7. osztályos fiuk és lányok közötti rokonszenvi kapcsolat rendkívül gyenge, ugyanis mindössze két tanuló esetében (5-11-es és 9-19-es) áll fenn kölcsönösségi választás. A fiuk közötti rokonszenvi választások többirányúak és erősebbek, mint a lányok egymás közti kapcsolatai. A rokonszenvi kapcsolatok determinálója a barátválasztás. A legtöbb kölcsönösségi választást mindkét nem esetében a barátválasztásnál regisztrálhatjuk.

A társas alakzatok arányait figyelembe véve az osztályközösség tanulóit a következő szociometriai helyzet jellemzi:

6. sz. táblázat

Társas alakzat	Átlagértékek Mérei F. sz-i %	Rokonszenvi kapcs. % 7. osztály	Rokonszenvi kapcs. % 8. osztály
Magányosak	12	13	-
Páros helyzetűek	8	-	10
Lánchelyzet	15	26	25
CSillaghelyzet	19	17	-
Zárt alakzat /háromszög/	12	17	15
Zárt alakzat /négyysz.egy./	34 ⁴⁶	27 ⁴⁴	50 ⁶⁵
Ö s s z e s e n	100	100	100

A 7. osztályban az átlagnál kevesebben tartoznak a zárt alakzatba, a csillaghelyzetben lévő tanulók száma is kisebb az átlagnál, viszont magasabb a magányosak és lánchelyzetben lévők számaránya. Az osztályközösség szervezettsége és közvéleményalakító képessége még továbbit pedagógiai fejlesztő tevékenységet kíván.

A 8. osztályos tanulók szociogramjából (7. sz. ábra) kiderül, hogy a fiú és lány tanulók közötti kapcsolatok erősebbek, többirányúak, mint a 7. osztályos tanulóké, viszont a kölcsönösségi választások száma még így is kevés. Elkülönült erős baráti lánckapcsolat van a 16-12-5. számú fiutanolók és a 7-18. számú leánytanulók között. Pozitívum, hogy magányos tanuló nincs az osztályban.

A 8. osztályban az átlagnál többen tartoznak zárt alakzatba, mint azt jelenti, hogy a közösség könnyen mozgósítható, könnyen alakul a közvélemény, az osztály szervezett közösség, amelyben gazdag lehet a szokásrendszer is.

A fentiekből arra következtethetünk, hogy a serdülőkorú tanulók azokat a közösségi személyiségtulajdonságokat helyezik előtérbe, amelyek a kollektív emberré váláshoz elengedhetetlenek: közösséget kedvelő, segítőkész, aktív, kezdeményező, kötelességtudó, jó uttörő, stb. A jó tanulók nem minden esetben vezetői a formális strukturának, ugyanis közösségi maga-

tartásuk miatt tanulótársaik sok esetben nem fogadják el. A
 személynélkül kapcsolataik struktúrája, dinamikája az együtt
 élőltötött évek alatt megváltozik, átalakul. Ezeket a kapcsa-
 latokat a tanulók többsége által elfogadott közös célok, fel-
 adatok és értékrendszerek befolyásolják, szabályozzák. Az is-
 kolat élet a maga sajátos tevékenységrendszerével jó lehetősé-
 séget nyújt a közösségi magatartást meghatározó tulajdonságok
 interiorizálásához.

A tanuló különböző társadalmi közösségek, vonatkozata-
 si csoportok sokszor ellentmondásos értékeket hordoz és
 közvetítő rendszerében él. Ebből eredően a nevelés feladata
 a szocializáció társadalmi elvárásainak megfelelő értékválasztá-
 sítás, személynélküliség, amelyhez a különböző társadalmi-
 mi közösségek (család, iskola, barátok, stb) együttes értéke-
 orientáló tevékenysége szükséges.

V. ÖSSZEGEZÉS

A vizsgálati részeredmények elemző bemutatása után fontosnak tartjuk a téma kutatásában feltárt eredmények általános összefüggéseire rámutatni, az általános tendenciák kiemelését és ajánlások megfogalmazását az alkotó-nevelőmunka hatékonyabbá tétele érdekében. Munkahipotéziseink elméleti kereteit az értékorientációs tartalmi elhatárolásnak megfelelően fogalmaztuk meg. Összegezõ értékelésünkben röviden megválaszoljuk kiinduló munkahipotéziseink kérdésfeltevéseit. A serdülőkorú tanulók értékorientációjának vizsgálatát többoldalu (pedagógiai, pszichológiai, szociológiai) megközelítéssel végeztük.

Vizsgálatunk igazolta azt a feltevésünket, hogy a tanyai család sajátos, csak rá jellemző értékkulturával, értéktudattal rendelkezik, amelyet gyermekeikre is hagyományoznak. A tanyai világ a társadalom változásait lassabban követi, értékközvetítő hatásait megszűri és csak azokat az értékeket engedi át, amelyek az itt élő emberek életformáját gyökeresen nem változtatja meg.

A napjainkban is a tanyán élő 550 ezer ember példája bizonyítja, hogy ebben a tanyai világban jól érzik magukat, továbbá a szocializmus viszonyai között is életképes a tanya. A tanyai emberek munka- és természetszeretete kiemelkedő jelentőségű, melyeket gyermekeikre is hagyományoznak. A család összetartó ereje rendkívül nagy, a családi össze-

tartozást - a nagyszülőktől kezdődően - igen sokra értékelik. A tanyai családmoddell megegyezik hazánk szocialista családmoddelljével. Tradicionális hagyományait: népzene, népdalok, népi viselet, varrás, festés, barkácsolás, stb igyekeznek megőrizni és tovább fejleszteni.

A tanulást, a művelődést kevésbé értékelik, még akkor is, ha fontosnak tartják. Számukra a fizikai munka a biztos megélhetési alap. Személyközi kapcsolataikra a nagyfoku érzékenység és ellentmondásosság a jellemző.

Nem kívánatos értékeket is hagyományoznak gyermekeikre: a vizsgálatunkban szereplő gyermekeknek mintegy 30 %-a vallásosnak vallja magát. Ez a szám a falusi és városi gyermekekhez viszonyítva rendkívül magas. Az iskolai és kollégiumi nevelésnek kiemelt figyelmet kell fordítania a tanyai tanulók világnézeti nevelésére.

A tanyai emberek életvitelét a hagyományos értékek dominanciája jellemzi, így értékmegőrző funkcióval rendelkeznek. Ez sokesetben konfliktusok forrása, ugyanis külső környezetük és gyermekeik nap mint nap új, modernizációs értékeket próbálnak szüleik értéktudatába bevenni. Mindez összefüggésben van azzal, hogy a gyermekek iskolai műveltsége több családban nagyobb, mint szüleiké.

A fiatalok értékrendjét a modernizációs értékek, míg az idősebbekét a hagyományos értékek határozzák meg. Az értékahagyományozás pozitívuma a régi értékek megőrzése és átadása a fiatalabb nemzedékeknek, negatívuma pedig, hogy az új, modernizációs értékeket nem, vagyha igen, nagyon lassan engedik át tudatuk "szűrőjén".

A városi családokban a modernizációs értékek húzzák maguk után a hagyományos értékeket (Hankiss, 1977), míg a tanyai családokban ennek pontosan a fordítottja történik.

A második munkahipotézisünk csak részben igazolódott, ugyanis a serdülőkorú tanulók értékválasztása már sokrétűbb és összetettebb, mint azt feltételeztük. Értékválasztásukban a világnézeti, erkölcsi, intellektuális, vérmérsékleti tulajdonságokon kívül jelentős százalékban választottak biológiai alkatra, érzelmekre, cselekvésekre és komplex irányulásokra vonatkozó értéktulajdonságokat is.

Az értékválasztási irányokból kiderült, hogy serdülőkorban a fiukat a reális tervezés, a lányokat inkább az álmodozás jellemzi. A fiuk önállóbbak, a lányok jobban igénylik a tanuló társak kapcsolatait. A lányok érzelmesebbek és kevésbé tudnak uralkodni érzelmeiken, mint a fiuk. A lányok távlataikban az emberre, a közösségre, a fiuk a szocialista hazafiságra, a közösségre, a praktikusabb ideáltípusokra orientálódnak. Új vonásként jelenik meg mindkét nemnél a sportolás, mint értéktulajdonság, amely megnövekedett szabadidős tevékenységgel függhet össze.

Nem-érték választás nagyobb százalékban azoknál a tanulóknál fordult elő, ahol a családi körülmények kedvezőtlenek, vagy esetleg csonka családból kerültek be a tanyai kollégiumba és a környezet még nem volt képes tudatukat pozitív irányban formálni.

A tanulók értékrendjének céltudatos formálását meg kell szervezni a pedagógiai munkában. A célmegvalósítás megszervezése jelenti az értékekre nevelés feladatainak tudatosítását a szaktanári, az osztályfőnöki, a mozgalmi és az iskolán kívüli munkában. A célokban foglalt értékeket követelmények formájában fogalmazzuk meg, tudatosítsuk az értékekre nevelő tanári munkában és megfelelő nevelési módszerekkel, eszközökkel (üszönzés, követelés, gyakorlás, stb) érjük el, hogy mindezek az értékek az általunk elvárt értékorientált cselekvésben és magatartásban nyilvánuljanak meg. Ez a feladat túlnő az iskola keretein - gondoljunk a családnak, a társadalomnak, s ezen belül különböző makro- és mikrocsoportok kiemelkedő jelentőségű értékorientáló tevékenységére, amely erősítheti, vagy gyengítheti az iskolai értékorientáció hatékonyságát.

A tanári munka a személyiség és a közösség társadalmi értékjellegéből adódóan az alapvető társadalmi értékekre irányul. Tekintettel arra, hogy a tanuló különböző társadalmi közösségek tagja, sok esetben ellentmondásos értékeket hordozó és közvetítő szférában él, a nevelés hivatott a szocialista társadalom elvárásainak megfelelő "értékorientáló" személyiségformálásra.

Az értékekre nevelés a személyiség valamennyi területét érinti. A kutatásaink során feltárt közösségi értékek a tanulók sajátos értékhierarchiájába beépülve válnak a később kialakuló értékrendjük fontos alkotóelemévé. Empirikus vizsgálataink jelzik, hogy már az általános iskola felső tagozata

tában elegendő és konkrét támpontunk van az értékek tudatosítására a nevelési és oktatási folyamatban.

A személyközi viszonyok determinálói a közösségi értékorientációs tulajdonságok: közösséget kedvelő, kötelességtudó, aktív, kezdeményező, élénk, vidám, stb. Harmadik munkahipotézisünk igazolódott, ugyanis az osztályközösség értékorientációjának kialakulása a közösség fejlesztését elősegíti.

A közösségi értékorientációk közül a tanulók mozgalmi tevékenységet /uttörő/ és a tanulmányi munkát preferálják leginkább.

Az iskolai közösség - és ezen belül az osztályközösség - az értékekre nevelés egyik legfontosabb közege, ugyanis a szocialista társadalom által preferált, a társadalmi beilleszkedést elősegítő értékek közvetítője: "Az iskola- mint nevelőintézmény - a maga tevékenysége révén mindig meghatározott kultúrát és értéket óhajt növendékeibe plántálni (Pataki, 1976). A szocialista nevelőiskola értékközvetítő, érték-hagyományozó és értékmegvalósító tevékenységével elősegíti a tudományos megalapozottságu személyiségfejlesztést.

A közösség strukturájának fejlettsége és a tanulók értékrendje között összefüggés figyelhető meg: minél fejlettebb a közösség, azaz tagjai között minél többirányú és szorosabb kölcsönös kapcsolat áll fenn, a tanulók annál kvalifikáltabb értékorientációkkal rendelkeznek. A tanulók érték-tudatának ellentmondásai megakadályozzák a közösségalkító kísérletek megvalósítását.

Megítélésünk szerint empirikus vizsgálataink választ adtak a kutatási feladatokban megjelölt alapvető kérdésekre. Megállapításaink csak a vizsgált mintára érvényesek. Az iskolai és kollégiumi nevelőtevékenység számára a serdülőkorú tanulók értékkorientációi számos pozitív tendenciát hordoznak magukban, melyeket az egyes témaköröknél részletesen kifejtettünk.

Ajánlások a serdülőkori értékkorientációk fejlesztéséhez

a/ A gyermekeket körülvevő mikro- és makro közösségeknek a szocialista társadalom által elfogadott értékeket kell közvetítenie, beépítenie.

b/ A serdülőkorú tanulók értékkorientációjának fejlesztése át kell, hogy hassa az egész nevelési tevékenységet.

c/ Az értékkorientációk kialakítása és fejlesztése csak szervezett, tudatos nevelőmunka útján lehetséges, amelynek mindenkor számolnia kell a ma társadalmában létező, nevelési céljainktól eltérő értéktételezésekkel is. A pedagógiai hatásfolyamat lényege és alapvető ismérve a fejlesztés fogalma. Mivel témánk az értékkorientációk pszichológiai aspektusú vizsgálatát tűzte ki céljául, fontosnak tartjuk annak kiemelését, hogy a személyiség és a közösség értékkorientációjának kialakulása különösen serdülőkorban a nevelési-oktatási folyamat eredménye, a személyiség és közösség pszichikus törvényszerűségeinek felismerésére alapozottan.

d/ Az iskola adjon lehetőséget a tanulók képességeinek, adottságainak sokirányú, kreatív kibontakoztatásához, a sokoldalú marxizmus-emberezsmény minél teljesebb megvalósításához.

Vizsgálatainkat nem tekintjük lezártnak. A témával való további kutatásokat indokolja az értékkorientációk összetettsége és az értékkorientációs háttér rendkívüli bonyolultsága. Kutatásaink további menetében városban és falban élő általános iskolai tanulók értékkorientációit kívánjuk összehasonlítani a disszertációmban feltárt adatokkal.

✱

Ezúton is köszönetet mondunk dolgozatunk elkészítéséhez nyújtott segítségéért Laczkó Gyuláné igazgatónak, a nyolc osztályfőnöknek s mindazoknak, akik jó szándékkal támogatták munkánkat. Végezetül köszönetünket fejezzük ki Dr. Duró Lajos tanszékvezető egyetemi docensnek, hogy részletebben megismertett bennünket a kutatómunka örömeivel és gondjaival.

VI. MELLÉKLETEK

d/ Értékorientációs attitűdskála

Az alábbiakban száz emberi tulajdonságot sorolunk fel. Véleményed szerint mennyire értékesek ezek?

A megfelelő oszlopba írja X-et!

Tulajdonságok X	Legértékesebb	Értékes	Noha értékes	Kevésbé értékes	Legkevésbé értékes
1. Átlagos testű, egészséges.					
2. Izmos, erős ember					
3. Jó alaku, szép ember.					
4. Rendszeres sportoló.					
5. Szalmaláng természetű.					
6. Vérmes, hirtelen.					
7. Elmélázó /melankólikus/.					
8. Közönyös /flegmatikus/.					
9. Igen érzékeny ember.					
10. Kiegyensúlyozott ember.					
11. Gátlásos, félszeg ember.					
12. Gyors, biztos fel fogású.					
13. Céltudatos megfigyelő.					
14. Fejlett emlékezetű.					
15. Alkotó képzeletű.					
16. Jövőre nem sokat gondoló.					
17. Ábrándozó.					

Tulajdonságok X	Legér- téke- sebb	Érté- kes	Néha érté-	Kevésbé értékes	Legkevés- bé érté- kes
18. Jövőjét reáli- san tervező.					
19. Problémákat feltáró.					
20. Gyors probléma- megoldó.					
21. Kíváncsi termé- szetű.					
22. Tudásvágy fűti.					
23. Kétkedő termé- szetű.					
24. Szereti a biztos tudást.					
25. Csak a szükségeset tanulja.					
26. Meggyőződésből ta- nul.					
27. Önképi magát.					
28. Átlagos tudásu ember.					
29. Főleg szaktudá- sa van.					
30. Kiemelkedő szak- műveltségű.					
31. Kiemelkedő átlalá- nos műveltségű.					
32. Sokoldalú intel- ligens.					
33. Érzelmait kimutat- ja.					
34. Uralkodik érzel- mein.					
35. Mélyen érző em- ber.					
36. Érzelmileg sze- szélyes.					

Tulajdonságok X	Legér- téke- sebb	Érté- kes	Néha érté- kes	Kevésbé értékes	Legkevés- bé érté- kesebb
37. Érzelmileg eltompult					
38. érzelmei tartósak.					
39. A ahngulat embere.					
40. Indulatos.					
41. Szenvedélyes.					
42. Lelkesedő.					
43. Közömbös a szép iránt.					
44. Szereti a szépet.					
45. Törekszik a szépre					
46. Élénk, vidám pp- timista.					
47. Ösztönei uralják.					
48. Uralkodik ösztöne- in.					
49. Meggondoltan cse- lekszik.					
50. Ötletszerűen cse- lekszik.					
51. Önálló az elha- tározásban.					
52. Akaraterős, küz- dőképes.					
53. Határozott, gyors, magabiztos.					
54. Önfejű, makacs.					
55. Kezdeményező.					
56. Cselekvéseit ellen- őrzi, értékeli.					
57. Cselekvően vallásos.					
58. Idealista világ- nézetű.					
59. Ellentmondásos vi- lágnézetű.					
60. Csak a tudományok- ban hisz.					

Tulajdonságok X	Legér- téke- sebb	Érté- kes	Néma érté- kes	Kevés- bé ér- tékes	Legkevésbé értékes
61. Ateista.					
62. Marxista világnézetű.					
63. Titkolja világnézetét.					
64. Hirdeti világnézetét.					
65. Világnézetileg közöm- bös.					
66. Kényszerből tesz jót.					
67. Félelemből tesz jót.					
68. Elismerést várva tesz jót.					
69. Hasznót remélve tesz jót.					
70. Meggyőződésből tesz jót.					
71. Mások érdekében tesz jót.					
72. Csak szűkebb közösség- ért.					
73. Társadalmi ügyekben is tevékeny.					
74. Szocialista hazafiság jellemezi.					
75. Internacionalista gon- dolkodásu.					
76. Közeli célokért dol- gozik.					
77. Nagy, távoli célok- ért dolgozik.					
78. Önbecsületes, önérté- kelés jellemzi.					
79. Másokat becsülő.					
80. Tapintatos, türelmes.					
81. Udvarias.					
82. Segítőképz.					
83. Szerény.					
84. Harcos elvi kiállás jellemezi.					

Tulajdonságok X	Legér- tőke- sebb	Értő- kes	Néha értő- kes	Kevés- bé ér- tőkes	Legkevés- bé értő- kes
85. Kiáll mások igazá- ért is.					
86. Általában teljesíti kötelességét.					
87. Igen lekiismerete- sen dolgozik.					
88. Védi a közös tulaj- dont.					
89. Védi személyi tu- lajdonát.					
90. Minden tekintetben átlagember.					
91. Alakítja, neveli önmagát.					
92. Anyagias ember.					
93. Szaktudásáért be- csült ember.					
94. Emberségéért becsülik.					
95. Gyorsan érvényesülni szeretne.					
96. Másoknak tud paran- csolni.					
97. Ismert, híres ember.					
98. Nagy tudásu ember.					
99. Karrierista ember.					
100. Közéleti, pártizá- ló ember.					

F e l v é t e l i l a p

Iskola:

Osztály:

Időpont:

A tanuló sorszáma:

Közösségi magatartás alapján a névnek megfelelő számok
beírásával rangsorold önmagadat és osztálytársaidat!

Írd melléje a 2 legjobb és 2 legrosszabb tulajdonságát!

1.	_____	_____	_____
2.	_____	_____	_____
3.	_____	_____	_____
4.	_____	_____	_____
5.	_____	_____	_____
6.	_____	_____	_____
7.	_____	_____	_____
8.	_____	_____	_____
9.	_____	_____	_____
10.	_____	_____	_____
11.	_____	_____	_____
12.	_____	_____	_____
13.	_____	_____	_____
14.	_____	_____	_____
15.	_____	_____	_____
16.	_____	_____	_____
17.	_____	_____	_____
18.	_____	_____	_____
19.	_____	_____	_____
20.	_____	_____	_____
21.	_____	_____	_____
22.	_____	_____	_____
23.	_____	_____	_____
24.	_____	_____	_____
25.	_____	_____	_____
26.	_____	_____	_____

K É R D Ő I V

Nem:

Életkor:

Felvétel időpontja:

1. Jelenlegi foglalkozása:
2. Az utóbbi 30 évben milyen munkakörben dolgozott?
(Írja le vázlatosan!)
.....
.....
3. Milyen pályát szeretne gyermekének?
4. Röviden néhány mondatban írja le, mivel tölti szabadidejét,
s mivel foglalkozik szívesen?
.....
5. Milyen házimunkát végez általában:
.....
.....
6. Véleménye szerint összeegyeztethető-e a vallás a párttag-
sággal? Indokolja!
.....
.....
7. Elfogadja-e gyermekei "divatos" szokásait, ellentétes meg-
nyilatkozásait? Melyek ezek? Indokolja!
.....
.....
.....

K É R D Ő I V

Nem: Osztály: Felvétel időpontja:
Életkor: Iskola:

1. Mivel töltöd el a szabadidődet? Néhány mondatban fogalmazd meg:
.....
.....
.....
.....
2. Milyen házimunkában segítesz be?
.....
3. Hiszel-e valamilyen vallásban?
4. Melyikben?
5. Naponta általában mennyi időt beszélgetsz a szüleiddel?
.....
6. Kivel szeretsz jobban beszélgetni a családban?
.....
7. A közeli tanyákban van-e barátod, vagy barátnőd?
.....
8. Ha igen, mivel foglalkoztok szívesen együttlétetek alkalmával?
.....
9. Szereted-e a tanyi életet? Válaszod néhány mondatban indokold!
.....
.....

MONDÁSVÁLASZTÁS

Olvasd át figyelmesen ezeket a közmondásokat! Válassz közülük 5 olyan mondást, amelyekkel egyetértesz, majd 5 olyat, amelyik a legkevésbé tetszik! Indokold meg párt szóval a választásodat!

A: Család, otthon

1. A legjobb barátod az édesanyád.
2. Mindenütt jó, de legjobb otthon.
3. Amelyik gyerek megijed, az anyja ölébe siet.
4. Távol otthontól - arany szabadság!

B: szerelem, nemek közötti viszony

5. A tisztának minden tiszta.
6. Nem mind illik, amit szabad.
7. Szív a szívnek hirt ad.
8. Az első szerelemre örökre emlékezünk.

C: Barátság

9. Új barátért ne hagyd el a régit.
10. Igaz barát hibáiddal együtt szeret.
11. Mindenki saját magának a legjobb barátja.
12. A gyermek tudja, hogy ki szereti.

D: közösség

13. Egy mindenkiért, mindenki egyért.
14. Amit nem kívánsz magadnak, ne cselekedd másnak.
15. Minden szentnek maga felé hajlik a keze.
16. Gyűlölködöm és kerülöm a tömeget.

E: Munka, küzdés

17. A munka nem szégyen.
18. Munka után édes a pihenés.
19. Honap, holnap majd megteszem, ma még játszom, iszom, eszem.
20. Könnyebb a kenyérevés, mint a szántás.

F: Tanulás, tudás

21. A tudást senki el nem veheti.
22. A gazdagot jobban tisztelik, mint a tudóst.
23. Minden ember annyit ér, amennyit tud.
24. A gondolkodás emeli az embert a természet fölé.

G: Becsületesség, igazságosság

25. A legrövidebb út az egyenes.
26. Mond meg az igazat és betörik a fejed.
27. Ami a szíveden, az legyen a szádon.
28. Minden nagy kapu mellett van egy kis kapu.

H: Önértékelés

29. Követlek téled, mert tisztellek.
30. Szemérmes koldusnak üres a tarisznyája.
31. Ruhád szerint fogadnak, eszed szerint bucsuztatnak.
32. A nevétségesség ül.

I: Életértékek

33. A szegénység nem szégyen.
34. Legnagyobb kincs az egészség.
35. Gondolj nagyot és tedd rá életedet!
36. Harc az atyja mindennek.

A legjobban tetszett:

1. _____

Miért? _____

2. _____

Miért? _____

3. _____

Miért? _____

4. _____

Miért? _____

5. _____

Miért? _____

A legkevésbé tetszett:

1. _____

Miért? _____

2. _____

Miért? _____

3. _____

Miért? _____

4. _____

Miért? _____

5. _____

Miért? _____

Önjellemzés, mások jellemzése

(Dr. Harsányi István: A tanulók megismerése. Tankönyvkiadó Bp. 1971. 49-50 p. alapján).

Instrukció

A feladatok négy részből állnak. Valamennyinek közös címe, amit írjatok is fel középre: jellemzés. A kiosztott egész iv papírt először hajtsátok keresztben kettő. Így négy lap-felületet kaptok. Ezeket jelöljétek meg a, b, c, d, betűkkel!

Az egyes részfeladatokat mindig más-más lapra, az egyes betűk alá írjátok! Mind a négy kérdésre rövid mondatokkal, esetleg akár egyes szavakkal is válaszolhattok. Fontos az ősszintesség.

Megértették-e a feladatot? (A kérdések meghallgatása). Azt hiszem, hogy 30 perc munkaidő elég lesz. Tízpercenként figyelmeztetlek benneteket az időre. Kezdjétek!

J E L L E M Z É S

a/ Szóbeli instrukció:

Jellemezzétek röviden a lényeges dolgokra szorítkozva valamilyen osztálytársatokat!

Tetszés szerint választhattok bárkit, de lehetőleg olyat, akit alaposan ismertek. Legelőször a nevét írjátok fel! Bátran megírhajtatok bárkiről a véleményeteket, mert írásotokat bizalmasan kezelem, senki illetéktelen kezébe nem kerül. Így senki sem tudja meg, - hacsak tőletek nem - hogy kiről mit írtatok. Ti magatok persze tetszés szerint bárkinek elmondhatjátok, hogy mit írtatok, ha akartok.

b/ Szóbeli instrukció

Ezen a lapfelületen a névsorban közvetlenül utánatok következő osztálytársatokat jellemezzétek hasonlóképpen a lényegre szorítva!

d/ Szóbeli instrukció

Milyennek tartanak engem mások? (szüleim, tanárain, osztálytársaim)

d/ Szóbeli instrukció

Milyennek tartom én magamat?

VII. I R O D A L O M

1. Afanaszjev V., 1979, Az ember a társadalom irányításában. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 250-259. old.
2. Allport G. W., 1980. A személyiség alakulása. Gondolat Kiadó. Bp. 590-599. old.
3. Allport G. W., 1979, Az attitűdök. Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései. Szerk: Halász László-Hunyadi György-Marton L. Magda. Akadémia Kiadó. Bp. 41-56. old.
4. Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai. 1973, Válogatott dokumentumok gyűjteménye. Tankönyvkiadó. Bp. 416. old.
5. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. I. Kötet. Főszerkesztő: Szabenyi Péter. Készült az oktatási miniszter rendeletére az Országos Pedagógiai Intézetben. 1978, Szikra Nyomda. Pécs. 1-151. oldal.
6. Az MSZMP KB X. Kongresszusának jegyzőkönyve. 1971, Kossuth Könyvkiadó. 133. old.
7. Az MSZMP KB 1982. április 7-i állásfoglalása. 1982. Kossuth Könyvkiadó. 38. old.
8. A nevelés problémáinak kutatási módszerei és technikája. 1973. Szerkesztette: Petrikás Árpád és Zeinszky László. MPI. Budapest-Moszkva. 168. old.
9. Ágoston György, 1973. Neveléstudomány. Tankönyvkiadó. Bp. 82-91. old.

10. Ágoston György, 1970, Az emberi sokoldalúság marxista eszménye. A szocialista személyiség nevelése és a közösség. Főszerkesztő: Horváth Lajos. Magyar Pedagógiai Társaság. Bp. 13-22. old.
11. Ágoston György - Nagy József - Orosz Sándor, 1974. Mérőeszközök a pedagógiában. Tankönyvkiadó. Bp. 402-414. old.
12. Bábosik István, 1975, Az erkölcsi tudatosság szerepe a magatartás szabályozásában. Akadémia Kiadó. Bp. 81-95. old.
13. Bábosik István - Nádasiné Mária, 1970, A tanulók kollektív magatartási sajátosságainak vizsgálata természetes pedagógiai szituációban. Magyar Pedagógia. 79-85. old.
14. Bernáth József, 1975, A permanens művelődés iskolai megvalósításának néhány kérdése. Kandidátusi értekezés tézisei. Pedagógiai Szemle. 9. szám. 824-831. old.
15. Bozsovics L. I., 1976, A gyermeki fejlődés szociális szituációja. Pedagógiai szociálpszichológia. Válogatás: Pataki Ferenc. Gondolat Könyvkiadó. Bp. 56-83. old.
16. Buzás László, 1979, A csoportmunka szociálpszichológiai vonatkozásai. Pedagógiai Szemle. 1. szám 28. old.
17. Daróczy Sándor, 1980, A nevelési tényezők értékhordozó és információ-közvetítő szerepéről. Pedagógiai Szemle. 7-8. szám. 619-627. old.
18. Daróczy Sándor, 1980, A nevelési folyamat korszerűsítéséről. Módszertani Közlemények. XXI. évf. 5. szám 285-289. old.

19. Duró Lajos, 1967, A személyiség fejlődésének szociális tényezői. 18. Nemzetközi Pszichológiai Kongresszus anyagából. Magyar Pszichológiai Szemle. 3. szám. 397-403. old.
20. Duró Lajos, 1972, A személyiség erkölcsi tulajdonságainak és interperszonális kapcsolatainak néhány összefüggése. Magyar Pszichológiai Szemle. 2. szám. 211-217. old.
21. Duró Lajos, 1972, A személyiség és tanulmányozásának módszerei. Magyar Pszichológiai Szemle. 2. szám. 259-264. old.
22. Duró Lajos, 1982, Az értékorientáció pedagógiai pszichológiai vizsgálata. Acta Universitatis Szegediensis. 24. szám. 77-112. old.
23. Gácsér József /szerk./, 1981, Az osztályközösség megismerése. Módszertani Közlemények Könyvtára. Szeged. 121-154. old.
24. Gádorné Donáth Blanka, 1980, Személyiségformáló kiscsoportmunka az iskolában. Akadémia Kiadó. Bp. 33-41. old.
25. Gáspár László, 1967, A közösségi tevékenységre épülő nevelési folyamat. Tanulmányok a neveléstudományok köréből. Akadémia Kiadó. Bp. 59-102. old.
26. Gáspárné Zauner Éva, 1965, Mondásválasztás mint személyiségvizsgálat. Magyar Pszichológiai Szemle. XXII. 1. szám. 84-92. old.
27. Gáspárné Zauner Éva, 1978, Mondásválasztás. Pedagógiai-Pszichológiai módszer a személyiség értékrendszereinek megismerésére. Akadémia Kiadó. Bp. 217-239. old.
28. Geréb György, 1970, Az iskola pszichés klimájáról. A pedagógia időszerű kérdései hazánkban. Tankönyvkiadó. Bp. 90. old.

29. Hajdu Péter /szerk./, 1978, A marxista etika alapjai. Tankönyvkiadó. Bp. 47-51. old.
30. Harsányi István, 1967, Közösségi értékjelzők nyomában. Pedagógiai Szemle. 7-8. szám. 601-614. old.
31. Harsányi István, 1971, A tanulók megismerése. Tankönyvkiadó. Bp. 49-51. old.
32. Hankiss Elemér, 1977, Érték és társadalom. Magvető Kiadó. Bp. 393. old.
33. Horváth György, 1978, Személyiség és öntevékenység. Tankönyvkiadó. Bp. 330-345. old.
34. Horváth Lajos, 1969, Az osztályközösségek rétegződésének néhány problémája az általános iskola felső tagozatában. Tankönyvkiadó. Bp. 102-117. old.
35. Hunyady György, 1970, A szociometria módszer interperszonális viszony. MTA Pszichológiai Tanulmányok. XII. Akadémiai kiadó. Bp. 135-151. old.
36. Hunyady Györgyné, 1977, Kollektivitás az iskolai osztályokban. A közösségi beállítódás strukturális meghatározói. Akadémiai Kiadó. Bp. 203-204. old.
37. Justné Kéry Hedvig, 1971, Az iskolai osztályközösség kialakulására ható tényezők. Akadémiai Kiadó. Bp. 7-110. old.
38. Javaslat a közoktatás távlati fejlesztésére (Tervezet), 1981. Bp. 63. old.
39. Kardos Lajos, 1970, A pszichológiában alkalmazott kutatási módszerek elvi kérdései. Pszichológiai Tanulmányok. XII. Akadémiai Kiadó. Bp. 7-28. old.

40. Kelemen László, 1981, Pedagógiai pszichológia. Tankönyvkiadó. Bp. 650-691. old.
41. Kolominszkij J. L., 1980, A szociometriai helyzetet befolyásoló tényezők. Csoportlélektan 2. kiadás. Szerk.: Pataki Ferenc. Gondolat Könyvkiadó. Bp. 391-432. old.
42. Kon I. Sz., 1969, Az én a társadalomban. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 292. old.
43. Kozéki Béla, 1980, A motiválás és a motiváció összefüggéseinek pedagógiai pszichológiai vizsgálata. Akadémiai Kiadó. Bp. 195-302. old.
44. Kozma Tamás, 1975, Hátrányos helyzet. Tankönyvkiadó. Bp. 50-62. old.
45. Kurakin, A. T. - Novikova, L. I., 1972, A közösség és a gyermek személyisége. Pedagógiai Szemle. 4. szám. 279-307. old.
46. Lénárd Ferenc, 1979, A közoktatás fejlesztése és a pszichológia. Neveléstudomány és társadalmi gyakorlat. 13. Akadémiai Kiadó. Bp. 111. old.
47. Lénárd Ferenc, 1981, Emberismeret a pszichológiai munkában. Tankönyvkiadó. Bp. 230-239. old.
48. Leontyev, A. Ny., 1979, Tevékenység, tudat, személyiség. Gondolat- Kossuth Könyvkiadó. Bp. 300-342. old.
49. Lick József, 1965, Személyiség és filozófia. Kossuth Kiadó. Bp. 21-53. old.
50. Magyar Pszichológiai Társaság VI. Országos Tudományos Konferenciája. 1983. Budapest. II. Tematikus vitaanyagok. Felsőtagozatos általános iskolai tanulók értékorientációi (Ism.: Riesz Béla). 35. old.

51. Makarenkó Nevelésselméleti művek. I. Kötet. 1964. Tankönyvkiadó. Bp. 402. old.
52. Mérei Ferenc, 1971, Közösségek rejtett hálózata. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Bp. 402. old.
53. Micheller Magdolna, 1973, Kollégista egyetemi hallgatók közösségi kapcsolatai. Bölcsészdoktori értekezés. Szeged. 80-87. old.
54. Mihály Ottó, 1974, Nevelésfilozófiai és pedagógiai célelmélet. Akadémiai Kiadó. Bp. 191-211. old.
55. Murányi Mihály, 1974, Az értékorientációk fejlesztése. Pszichológia Nevelőknek. Tankönyvkiadó. Bp. 1-118. old.
56. Nagy József, 1979, Köznevelés és rendszerelmélet. Országos Oktatástechnikai Központ. Veszprém. 137-144. old.
57. Neuner Gerhart, 1977, A szocialista általános képzés elmélete. Tankönyvkiadó, Bp. 52-58. old.
58. Nikó Jahiel, 1979, A tudomány szociológiája. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 13-300. old.
59. Novikova L. I., 1970, A közösség és a személyiség problémája a pedagógiában. A szocialista személyiség nevelése és a közösség. Magyar Pedagógiai Társaság. Bp. 247-252. old.
60. Óvári Miklós, 1982, A fizikai dolgozók gyermekeinek továbbtanulásáról. Társadalmi Szemle. 10. sz. 20-36. old.
61. Pataki Ferenc, 1972, Nevelés és társadalom. Tankönyvkiadó, Bp. 212-227. old.
62. Pataki Ferenc, 1978, Érték, norma, viselkedés. Normatív viselkedésszabályozás a társadalmi kis csoportokban. Világosság. 5. szám. 272-276. old.

63. Petrikás Árpád, 1968, Az osztályközösség szervezése és nevelése. Tankönyvkiadó. Bp. 83. old.
64. Petrikás Árpád, 1975, A nevelési folyamat közösségi jellegének értelmezése. Magyar Pedagógia. 2. szám. 130-140. old.
65. Riesz Béla, 1969, Az osztályközösség strukturájának vizsgálata a szociometria módszerével. Módszertani Közlemények. 5. szám. 278-295. old.
66. Riesz Béla, 1975. Többszemponthu szociometria vizsgálat főiskolai hallgatók körében. Különlenyomat a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeiből. Szeged. 279-287. old.
67. Ritoók Pálné, 1980, A pályaválasztási szaktanácsadás értékorientációs kérdései. Vizsgálatok a pályaválasztási értékorientáció körében. (Szerkesztette: Duró L. - Zakar A. Bács-Kiskun megyei Pályaválasztási Intézet). Kecskemét. 26-44. old.
68. Rubinstein, Sz. I., 1979, Az általános pszichológia alapjai. Akadémia Kiadó. Bp. 1103. old.
69. Rudolf Gönner, 1978, A nevelés mint a jövő elővételezése. Magyar Pedagógia. 2. szám. 187-195. old.
70. Salomon Jenő, 1978, Az értékorientáció és a szocializáció Pszichológiai alapproblémái. Különös tekintettel a 10-18. évesek fejlődésélektani sajátosságaira. MTA PKCS dokumentáció. D/1734.
71. Salomon Jenőné, 1967, A gyermeki pszichikum fejlődésének marxista értelmezése. Magyar Pszichológiai Szemle. 2. szám 179-186. old.

72. Sherif M., 1980, A vonatkoztatási csoport fogalma az emberi kapcsolatokban. Csoportlélektan. 2. kiadás. (Válogatta: Pataki Ferenc). Gondolat Könyvkiadó. Bp. 185-199. old.
73. Salomon Zoltán, 1976, A pedagógiai kutatás módszerei. Tankönyvkiadó. Bp. 7-82. old.
74. Szarka József, 1956, Az erkölcsi nevelés folyamatának kutatómódszertani kérdéseiről. Pedagógiai Szemle. 3. szám 189-196. old.
75. Szántó Miklós, 1978, Életmódkutatás a szocialista országokban. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 145-158. old.
76. Szebenyi Péterné, 1976, A módszertani tudatosság a neveléstudományi kutatómunkában. Magyar Pedagógia. 3. szám. 212-216. old.
77. Szebenyi Péterné, 1976, A morális tudatosság és értékrendszer problémái. Akadémia Kiadó. Bp. 291. old.
78. Szecskó Tibor, 1979, Értékek a társadalom napirendjén. Társadalmi Szemle. 9. szám 51-55. old.
79. Szuhomlinszkij, V. A., 1975, A kommunista személyiség nevelése. Tankönyvkiadó. 383. old.
80. Szuhomlinszkij, V. A., 1976, A közösség és az egyén élete - szellemi arculatuk fejlesztésének feladatai. Pedagógiai Szemle. 8. szám. 745-749. old.
81. Szvéték Sándor, 1975, Feladatok a nevelési eredmény-vizsgálatokhoz. Bács-Kiskun megyei Pedagógus Továbbképző Intézet. Kecskemét.

82. Szvéték Sándor, 1978, Az értékek szerepe a személyiség integrálódásában. Művelődésügyünk. 27. szám 54. old.
83. Tanácskozás a magyar tanyakérdésről. Rendezte a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága Kecskeméten 1972. december 8-9-én. A tanyán élők gondjai, jövője. Ism.: Gajdócsi István. 43-62. old.
84. Tézisek a közösségi nevelésről. A MTA Pedagógiai Bizottsága Neveléstudományi Albizottság 1971. április 16-án tartott üléséről. Magyar Pedagógia. 1972. 1. szám. 128-129. old.
85. Tugarinov, V. P., 1965. A marxista értékelmélet és esztétika. Valóság. 7. szám 15. old.
86. Tóth Béla, 1975. Látogatás a szovjet neveléstudományi kutatások műhelyeiben. Pedagógiai Szemle. 9. szám 858-859. old.
87. Vass János, 1977. A személyiség beállítódásának feltárása az osztályközösségben. Magyar Pedagógia. 2. szám 163-185. old.
88. Vastagh Zoltán, 1975, Mikrocsoportok hatásmegszűrő szerepének kísérleti vizsgálata az általános iskola felső tagozatában. Kandidátusi értekezés tézisei. Pedagógiai Szemle. 1. sz. 62-69. old.
89. Vastagh Zoltán, 1975, A nevelőhatás érvényesülésének utjai az osztályban. Ifjúság és pszichológia. Pszichológiai Tanulmányok. 14. Bp. 69-74. old.
90. Vastagh Zoltán, 1980, Mikrocsoportok az iskolai osztályokban. Akadémia Kiadó. Bp. 1-191. old.

91. Váriné Szilágyi Ibolya, 1978. a/ Értékrendszerek, értékorientációk. A filozófia és szociológia kérdései a pszichológiához. Világosság. 7. szám. 401-407. old.
92. Váriné Szilágyi Ibolya, 1978. b/ Az értékek tudatától az értékek megvalósításáig. Az értékorientáció szociálpszichológiai vizsgálata. Világosság. 10. szám 593-599. old.
93. Weis Carl, 1974. Az iskolai osztály szociológiája és szociálpszichológiája. Tankönyvkiadó. Bp. 250-256. old.
94. Veress József, 1972, Az iskolai tanulók hátrányos helyzetének összetevői. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 73-92. old.
95. Zakar András, 1977, A serdülő tanulók pályaismeretét és ismeretét alakító tényezők. Magyar Pedagógia. 2. szám. 152-163. old.
96. Zrínszky László, 1972, Az életcél és az eszmények szerepe a személyiség fejlődésében. Pedagógia és pszichológiai közlemények. Bp. 44-62. old.
97. Zrínszky László - Ballóér Endre, 1977, Általános pedagógiai útmutató az általános iskolai nevelés és oktatás tervének bevezetéséhez. OPI. 73. old.